

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ПРЕЗИДЕНТІ ЖАНЫНДАҒЫ
МЕМЛЕКЕТТІК БАСҚАРУ АКАДЕМИЯСЫ

Дипломатия институты

Қолжазба құқығында

САДЫҚОВ ІЛИЯС МАНАРБЕКҰЛЫ

**Шанхай ынтымақтастық ұйымы: заманауи мәселелері мен даму
перспективалары**

«7M03111 – Халықаралық қатынастар» білім беру программасы
«7M031 Әлеуметтік ғылымдар» даярлау бойынша

Бейіні бойынша магистр
дәрежесін алуға арналған диссертация

Ғылыми жетекші: Әділбаев Ж.Ж.

«_____» _____ 2023 ж жоба қорғауға жіберілген

Дипломатия институтының директоры Волков Ю.В.

Астана 2023 жыл

ЖОСПАР

Кіріспе	3
1 тарау Шанхай ынтымақтасық ұйымының қалыптасу тарихы	
1.1. Шанхай бестігінің құрылуы.....	9
1.2. Шанхай бестігінің Шанхай ынтымақтастық ұйымына айналуы.....	13
2 тарау. Шанхай ынтымақтастық ұйымының құрылымы	
2.1. ШЫҰ-ның негізгі мақсаттары мен міндеттері және оның ұйымдастырушылық құрылымы.....	16
2.2. Шанхай ынтымақтасық ұйымына мүше елдердің экономикалық және терроризмге қарсы ынтымақтастығы.....	21
3 тарау Шанхай ынтымақтасық ұйымының даму перспективалары мен негізгі заманауи проблемалары	
3.1. ШЫҰ даму перспективалары және қазіргі кезеңде басқа елдермен және халықаралық ұйымдармен өзара іс қимыл мәселелері.....	34
3.2. ШЫҰ неізгі заманауи проблемалары.....	39
Қорытынды	45
Әдебиеттер тізімі	48

КІРІСПЕ

Зерттеу пәні - Шанхай ынтымақтастық ұйымының қызметі.

Зерттеудің мақсаты – Зерттеу жүргізу арқылы Шанхай ынтымақтастық ұйымының эволюциялық процесіне талдау жасау және негізгі проблемаларын анықтау арқылы өзекті мәселелерді шешу бойынша тиісті ұсыныстар әзірлеу.

Бұл жұмыста келесі міндеттер қойылған:

- 1) Шанхай ынтымақтастық ұйымының даму кезеңдерін анықтау;
- 2) Шанхай ынтымақтастық ұйымының құрылымын сипаттау;
- 3) Шанхай ынтымақтастық ұйымына мүше елдердің экономикалық, саяси және терроризмге қарсы бағыттағы өзара іс-қимылына талдау жасау;
- 4) Шанхай ынтымақтастық ұйымының даму перспективалары мен негізгі мәселелерін анықтау.

Заңнамалық сипаттағы жазбаша дереккөздерден, Шанхай ынтымақтастық ұйымы шеңберінде қабылданған ресми құжаттар мен материалдардан құралған. Оларға, ең алдымен, саммиттердің, кеңестердің, кездесулердің материалдары, ұйымның жұмысын реттейтін материалдар, декларациялар және келісімдер кіреді:

2001 жылғы 15 маусымдағы Шанхай ынтымақтастық ұйымын құру туралы декларация - Шанхай ұйымының мақсаттарын, міндеттерін, негізгі қызметін қамтиды;

Шанхай ынтымақтастық ұйымының 2002 жылғы 7 маусымдағы Жарғысында ұйымның құрылымы және оның негізгі бөлімдері туралы айтылады;

Шанхай ынтымақтастық ұйымына мүше мемлекеттер басшыларының 2002 жылғы 7 маусымдағы Декларациясы - ұйымға мүше мемлекеттер басшыларының өз қызметінің түрлі салаларындағы өкілеттіктерін ашады;

2001 жылғы 20 маусымдағы Терроризмге, сепаратизмге және экстремизмге қарсы күрес туралы Шанхай конвенциясы Шанхай ынтымақтастық ұйымы елдерінің қауіпсіздік саласындағы өзара іс-қимылын реттейді;

2011 жылғы 15 маусымдағы Шанхай ынтымақтастық ұйымы он күндігінің Астана декларациясы – қауіпсіздік, экономикалық, мәдени-гуманитарлық салалардағы барлық үш компонент бойынша ұйымның өткен кезеңдегі қызметінің қорытындысын шығарды;

Шанхай ынтымақтастық ұйымына мүше мемлекеттер басшыларының ұзақ мерзімді бейбітшілік пен ортақ өркендеу аймағын құру туралы декларациясы (Бейжің, 2012 жылғы 6-7 маусым) - Ауғанстанға ШЫҰ-да бақылаушы мәртебесін беру туралы шешімге және Түркияға диалог бойынша серіктес мәртебесін беру туралы шешімге қол қойылды;

Шанхай ынтымақтастық ұйымына мүше мемлекеттер басшыларының 2013 жылғы 13 қыркүйектегі Бішкек декларациясы Ұйым мүшелерінің практикалық өзара іс-қимылын одан әрі дамытудың негізгі тәсілдерін көрсетеді, сондай-ақ ортақ талпыныс бекітілген ынтымақтастықты кеңейту және тереңдетуді бекіткен.

2014 жылғы 12 қыркүйектегі Шанхай ынтымақтастық ұйымына мүше мемлекеттер басшыларының Душанбе декларациясы - өңірлік қауіпсіздік және стратегиялық тұрақтылық проблемалары бойынша мүше мемлекеттердің ұстанымын шоғырландырды, оның ішінде Ауғанстандағы жағдай, Таяу Шығыс пен

Солтүстік Африкадағы қақтығыстар, Иран ядролық бағдарламасы, Украина дағдарысы, ұйымды кеңейтудің негіздемелік шарттары туралы келісімдер бекітілді.

Зерттеу әдістері :

Бұл жұмыста осы ұйымның нормативтік құқықтық актілерін талдау әдісі, сонымен қатар, сапалы және сандық талдау әдістері қолданылған.

Мәселені зерттеу дәрежесі:

Шанхай ынтымақтастық ұйымы халықаралық экономикалық ынтымақтастық үдерісі аясындағы, сондай-ақ терроризмге, сепаратизмге және экстремизмге қарсы күрес саласындағы жаңа ұйымдастырушылық өңірлік құрылым болып табылады.

Осы тақырыптағы іргелі ғылыми зерттеулердің өте шектеулі болуы, сондай-ақ, Шанхай ынтымақтастық ұйымының қызметінің құқықтық аспектілері нашар қамтылғандықтан, біз бұл жұмыста халықаралық құқық тұрғысынан назар аударатын боламыз. Зерттелетін тақырып өте аз әдебиеттермен қамтылған, бұл жұмыста негізінен мерзімді басылымдар және онлайн басылымдарың жұмыстары қолданылады.

Авторлар және ғылыми зерттеушілер Шанхай ұйымының қызметі мен эволюциясын әр түрлі көзқарастардан қарастырады. Бұл проблеманың тарихын зерттеудің екі түріне бөлінуіне алып келді:

1. тарихи-экономикалық, саяси және құқықтық зерттеулер;
2. пікірлердің экстремалды субъективтілігімен сипатталатын ғылыми және журналистік материалдар.

Авторлардың бірінші санатына: Е.Ф. Троицкий, А.Н. Омаров жатады.

АҚШ-тың Орталық Азиядағы саясаты (1992-2004) монографиясында Троицкий Е.Ф.[1]. КСРО ыдырағаннан кейін Орта Азияда жаңа аймақтық құрылымдардың қалыптасу проблемасының пайда болғанын ашады. Орталық Азия елдерінің өзінің жолын таңдауы және таңдау барысында оларға АҚШ-тың ықпалы проблемасы туындағанын жазады. Оның пікірінше, «Еуразиялық құрлықтың орталығында жаңа тәуелсіз мемлекеттердің пайда болуы, жаңа халықаралық саяси аймақтың – Орталық Азия кіші жүйесінің қалыптасуының басталуын белгіледі.». Ол бұл өңірді әлемнің жетекші елдерінің мүдделері тұрғысынан да қарастырып зерттеді.

О. Квятковский ұйымның бағдарламалық құжаттарын және ұйым басшыларының осы мәселе бойынша мәлімдемелерін пайдалана отырып, өңірдегі қауіпсіздікті қамтамасыз ету жөніндегі ШЫҰ қызметін зерделейді [2]. Оның пікірінше, ұйымды одан әрі дамытуда қауіпсіздікті қамтамасыз ету міндеті негіз қалаушы болып табылады.

Ал, кейбір авторлар бұл проблеманы ШЫҰ-ға мүше елдердің мүдделері тұрғысынан талдады.

Н.Омаров ШЫҰ эволюциясы мен қызметін Қырғызстан Республикасы мүдделерінің призмасы арқылы қарастырады[3]. Ол Қырғызстанның Шанхай ұйымының елдерімен экономикалық және саяси өзара іс-қимылын қарастырады. Ол ШЫҰ-ны классикалық халықаралық ұйым мен мемлекеттен тыс интеграциялық білім беру элементтерін шешілетін міндеттердің кең ауқымымен үйлесімді үйлестіретін жаңа типтегі өңірлік ұйым ретінде бағалайды. Ол сондай-ақ ШЫҰ дамуының үш кезеңін бөліп көрсетеді. Омаров Қырғызстан үшін ШЫҰ-ға мүшеліктің маңыздылығын анықтайды, бұл мәнді ол оң деп санайды.

Т. Становой басылымдарында ШЫҰ-ның басқа халықаралық ұйымдармен және жекелеген елдермен өзара іс-қимылы проблемасын ойластырады[4]. Оның пікірінше, Қытай мен Ресей соңғы жылдары Орталық Азияда өзінің қатысуын белсенді түрде дамытып келе жатқан АҚШ-қа өңірлік қарсы тепе-теңдік құруға ұмтылуда. Көптеген сарапшылардың пікірінше, алдағы он жылдықта Қытайдың Орталық Азияда ықпалының рөлі артады, Қытай Ресеймен бірге, егер американдықтарды ШЫҰ құрылымын пайдалану арқылы қыспаққа алғысы келетіні жазылған. Шанхай ынтымақтастық ұйымының аумақтық даму факторларын зерттейді, оның мүшелерінің кеңейту мәселесіне байланысты автор тарихи тұрғыдан ШЫҰ бірқатар мәселелерді шешуге арналған ұйым ретінде құрылғанын негізге алады. Бірақ бүгінде бұл ұйым жаһандану және геосаяси ландшафттағы ықтимал өзгерістер сияқты қазіргі заманғы сын-тегеуріндерге барған сайын жауап береді.

Шанхай өңірлік қауіпсіздік жүйесіндегі ынтымақтастық ұйымы монографиясында (саяси-құқықтық аспекті) Василенко В., Потеенко А. өңірлік қауіпсіздіктің қорғаныс-саяси мақсаттары үшін қиын кезеңде құрылған Шанхай ынтымақтастық ұйымының (ШЫҰ) дамуының саяси-құқықтық аспектілері зерттейді. Бүгінде ШЫҰ интеграциялық құрылыс жағдайында мемлекеттердің жаңа геосаяси шындыққа бейімделуіне байланысты туындайтын проблемаларды шешу үшін көп бейінді халықаралық құрылымға айналды. Бүгінде ол елдің экономикалық дамуын қамтамасыз ету құралына айналды.

В.А. Матвеев ШЫҰ форматындағы Ресей-Қытай ынтымақтастығын дамытудың өзекті үрдістерін зерттейді. Орталық Азия өңіріндегі өнеркәсіптік ынтымақтастық проблемаларын, көлік және энергетика саласындағы Ресей-Қытай стратегиялық серіктестігінің мүмкіндіктерін талдайды[5].

Брукс ШЫҰ-ның жұмысына қарсы, оны АҚШ мүдделеріне қауіп төндіреді деп есептейді[6]. Брукс ШЫҰ-ны жою жөніндегі шаралардың тұтас жүйесін жасап шығарды, сол арқылы бұл аймақта АҚШ-тың ықпалын арттыруды күтеді. ШЫҰ-ны «Диктаторлар клубы» деп атай отырып, П. Брукс бұл ұйымды АҚШ тарапынан бақылаудың жоқтығын атап көрсетеді. Бұл, менің ойымша, ШЫҰ-на сенімсіздіктің негізгі себебі болып табылады.

Бейлис бірқатар жұмыстарды қауіпсіздік саласындағы өңірлік ынтымақтастыққа арнады [7]. Шанхай ынтымақтастық ұйымы саяси құрылымның әртүрлі үлгілері бар мемлекеттерді біріктіруге және осындай ынтымақтастық арқылы қамтамасыз етуге қабілетті өңірлік немесе тіпті трансұлттық ұйымның бір түрі ретінде қарастырылады.

Е. Фейгенбаум Ресейдің Шанхай ынтымақтастық ұйымындағы саясатын, оның ұстанымын, сондай-ақ Орталық Азия өңірінде өзінің сыртқы саясатын жүргізу кезінде алға қойған мақсаттарын талдайды [8]. Шанхай ынтымақтастық ұйымының Орталық Азиядағы қауіпсіздікті қамтамасыз етудегі рөліне, оның Ауғанстандағы саясатына, сондай-ақ Америка Құрама Штаттарына төнетін ықтимал қауіп-қатерлерге, сондай-ақ одан әрі кеңейтуге ерекше назар аударады.

Е. Баграмов Ресей Федерациясының осы өңірдегі ықпалы мен мүддесін ашады. Ол сондай-ақ қатысушы елдердің өзара іс-қимылын қадағалайды[9].

Вань Цзи Қытай ғалымының пайымдауынша ШЫҰ бұл Қытай үшін де ресей үшін де өзінің позицияларын анықтап алу алаңы болып табылады [10].

Практикалық маңызы: Материал конференциялар, форумдар шеңберінде, дәріс іс-шаралары кезінде сөйлеген сөздер мәтінін құрастыруда да пайдалы болуы мүмкін. Шығарманың құрылымына кіріспе, үш тарау, қорытынды, дереккөздер мен пайдаланылған әдебиеттер мен қосымшалар тізбесі кіреді.

Бірінші тарауда ШЫҰ-ның қалыптасу жолдары және даму эволюциясы гжей тегжейлі баяндалды, яғни Шанхай бестігінен қазіргі уақытқа дейінгі эволюциясы толығымен сипатталды.

Екінші тарауда ШЫҰ құрылымы толығымен талданды, яғни Шанхай ынтымақтастық ұйымына қанша мемлекет кіреді, қанша мемлекет бақылаушы статусына ие, қанша мемлекет мүше болуға ниеттерін білдірді, мемлекет басшылары кеңесінен бастап басқа да бүкіл құрылымдары толығымен сипатталды.

Үшінші тарау бұл ең негізгі тарау. Осы тарауда қазіргі уақытта ШЫҰ қандай күрделі мәселелермен беттескені туралы және оларды қалай шешу қажет жолдары сондай ақ даму перспективалары жазылған.

Диссертацияның ғылыми жаңалығы:

1. ШЫҰ-ға мүше мемлекеттер арасындағы сауда-экономикалық ынтымақтастық негізінен екіжақты негізде жүзеге асырылады. Бұған осы уақытқа дейін ұйым аясында бірде-бір бірлескен жоба жүзеге асырылмағандығы дәлел бола алады.

Әр түрлі елдердің позициясынан көпжақты экономикалық интеграция өте баяу дамып келеді және осы салада қабылданған көптеген шешімдер толық орындалмайды. Негізгі себеп-сегіз елдің экономикалық жағдайының айырмашылығы. Сегіз мемлекет экономикасының ішкі динамикасы соншалықты әртүрлі болғандықтан, олардың экономикалық мүдделерін үйлестіру саясат пен қауіпсіздік саласындағы өзара іс-қимылды жолға қоюға қарағанда әлдеқайда күрделі және көп уақытты қажет ететін міндет болып көрінеді.

ШЫҰ-ға мүше мемлекеттердің көпжақты сауда-экономикалық ынтымақтастық бағдарламасын іске асырудың негізгі проблемасы өндірістік-технологиялық ресурстарды қаржыландыру және жұмылдыру тетігінің болмауы болып табылады сол себепті оларды жандандыру қажет.

2. АҚШ пен оның одақтастарының Ресей мен Қытайдың атынан ШЫҰ-ға мүше негізгі мемлекеттермен қарама-қайшылығы, біржақты экономикалық санкциялар мен шектеулер енгізу аясында ШЫҰ-ның өз валюталық аймағын құру және американдық долларды пайдаланудан бас тарту жөніндегі қызметін жандандыру қажет. Қытай мен Ресей ұлттық валютада төлемдерді жүзеге асыру туралы келіскен БРИКС-ке ұқсас, ШЫҰ алаңында да осындай үрдіс құру қажет.

3. ШЫҰ кеңістігінде өңірлік қауіпсіздікті қамтамасыз ету көбінесе Ауғанстандағы әскери-саяси ахуалдың дамуына байланысты. Бұл жағдайда бұл елге, оның ішінде Ауғанстанды қалпына келтіруге, дамытуға және тұрақтандыруға үлес қосуды жалғастыру арқылы көмек көрсету маңызды. Осы тұрғыда Ауғанстанға гуманитарлық көмек көрсетуге байланысты ҚР Үкіметінің іс-әрекеттері, сондай-ақ ҚР Президенті Қ.Тоқаевтың Қазақстан аумағында ШЫҰ базасында тиісті гуманитарлық хаб құру туралы бастамасы (Душанбе саммиті, 2021 жылғы 17 Қыркүйек) "KAZ AID" қосылуымен өзекті болып отыр.

Бұл ретте "ШЫҰ-Ауғанстан" байланыс тобының елге гуманитарлық және азық-түлік көмегін көрсетуге басты назар аударылуы тиіс. Бұл тұрғыда күн тәртібі

бойынша сөйлеген сөздерінен Ауғанстан бойынша тікелей пікірталастарға, конференциялар, дөңгелек үстелдер мен практикалық іс-шараларды ұйымдастыруға кету жолымен мүше мемлекеттер өкілдерінің кездесу форматын өзгерту орынды болып көрінеді. Мүмкін, бұл тәсіл КГ-ның декларативті тәсілін өзгертуге көмектеседі.

4. Сонымен қатар, Бағдарлама жобасына оның базасында Ақпараттық қауіпсіздік жөніндегі қосымша бөлімше (қазақстандық бастама) ашу арқылы РАТС-ты күшейту жөнінде ұсыныс енгізуді ұсынамыз. РАТС-тың осы бағыттағы рөлін күшейту мүше мемлекеттердің мемлекеттік инфрақұрылымның аса маңызды объектілеріне түрлі кибер-шабуылдармен, сондай-ақ интернет-кеңістіктегі саяси жағдайды тұрақсыздандыру әрекеттерімен күрестегі ынтымақтастығын нығайтуға мүмкіндік береді.

5. Жаңа геосаяси шындықтарда халықаралық ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету мәселесі ерекше өзекті болып отыр, өйткені ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың (акт) жаһандық желісі диверсиялық және тұрақсыздандырушы қызметті жүзеге асыру үшін аренаға айналды. Қазіргі әлемде АКТ ақпараттық ресурстар мен инфрақұрылымдарға зиян келтіру, Халықаралық бейбітшілік пен ақпараттық соғыстарға байланысты ұлттық қауіпсіздікке қауіп төндіретін мақсаттар үшін пайдаланылуы мүмкін. Сонымен қатар, АКТ-ны зиянды мақсатта шебер пайдалану террористік ұйымдарға өздерінің заңсыз әрекеттерін қаржыландыру үшін әлеуметтік медианы пайдалануға мүмкіндік береді, мындаған делдалдарды "краудфандинг" арқылы қомақты қаражат жинауға тартады.

Осыған байланысты, 2024-2025 жылдарға арналған халықаралық ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету мәселелері бойынша ШЫҰ-ға мүше мемлекеттердің өзара іс-қимылының жаңартылған жоспарын бірлескен күш-жігермен қабылдау ұсынылады.

1-тарау. Шанхай ынтымақтастық ұйымының даму жолдары.

1.1. Шанхай бестігінің құрылуы

Қырғи қабақ соғыстың аяқталуы және Кеңес Одағының ыдырауы халықаралық қатынастардың жаһандық жүйесінде және оның бірқатар аймақтық кіші жүйелерінде терең өзгерістер туғызды. Ұзақ уақыт бойы бұл өңірдің елдері КСРО құрамындағы республикалар болды және әрине, халықаралық қатынастар жүйесіне өз бетінше қатыса алмады.

Еуразия құрлығының орталығында жаңадан тәуелсіз бес мемлекеттің: Қазақстан, Қырғызстан, Тәжікстан, Түрікменстан және Өзбекстанның пайда болуы – жаңа халықаралық саяси аймақтың – Орталық Азияның қалыптасуының басталғанын атап өтті[1].

Орталық Азия республикалары халықаралық аренада жаңа ойыншылар болып табылды. Олардың қалыптасуы мен дамуы жолында олардың қауіпсіздігі мен тұрақтылығына елеулі қауіп тұр.

Тәуелсіздік алған сәттен бастап Орталық Азия елдері аймақтық және халықаралық ұйымдарға қосылды. Олар сондай-ақ көптеген елдермен бірқатар маңызды екіжақты және көпжақты келісімдер жасады.

Кеңес Одағы ыдырағанға дейін Орта Азия республикалары көбіне сыртқы әлемнен оқшауланды, себебі тек Мәскеу осы уақытқа дейін сыртқы байланыстармен айналысып келген. Сондықтан олардың халықаралық, сондай-ақ өңіраралық қарым-қатынастарын дамытудың алғашқы қадамы тиісті ұйымдастыру инфрақұрылымын құру болды.

90-жылдардың басында Орта Азия республикаларының алдында бір мезгілде өздерінің сыртқы саясатын дамытуда бірқатар міндеттер тұрды: Халықаралық аренада өз орнын табу; өз мүдделерін анықтау; мақсаттарға басымдық беру. Тәуелсіздіктің алғашқы жылдарында Орталық Азия елдерінің сыртқы саясаты әлі де аз қалыптасып, сыртқы әсерлер мен қысымдарға артық ұшырады, атап айтқанда, АҚШ бұл өңірде басымдылық орнатуға тырысты[1].

Бұл жаңа елдердің негізгі сыртқы саяси міндеті негізгі халықаралық ұйымдармен еңбек қатынастарын орнату болды. Соған қарамастан, салыстырмалы түрде қысқа мерзімде біршама акценттелген позициялар пайда бола бастады. Жекелеген Орталық Азия мемлекеттерінің өздерінің басымдықтары мен сыртқы саясатқа көзқарастарындағы айырмашылықтары да барған сайын айқын бола бастады.

Орталық Азия республикалары аймақтық ынтымақтастыққа қатысты бірқатар негізгі ұғымдарды қалыптастырды. 90-жылдар бойы осы мемлекеттердің қауіпсіздігін қамтамасыз ету саласындағы проблемалар нашарлады, бұл содырлардың басып кіруіне, саудаға байланысты болды. Суды бөлу төңірегіндегі бәсекелер. Осы мәселелердің бәрі бірлескен күш-жігерсіз шешілуі мүмкін емес еді.

Орталық Азияның барлық бес республикасы 1992 жылы 2 наурызда Біріккен Ұлттар Ұйымына кірді, осылайша БҰҰ-ның бірнеше бағдарламалары мен қорларына, сондай-ақ БҰҰ-ның мамандандырылған ұйымдарына, сондай-ақ БҰҰ-ның Азия мен Тынық мұхитқа арналған экономикалық және әлеуметтік комиссиясының мүшелеріне айналды.

Олар сондай-ақ ХВҚ, Дүниежүзілік банк, ХҚДБ, Ислам Даму Банкін қоса алғанда, халықаралық қаржы институттарына кірді. Олар түрлі өңірлік ұйымдарға,

соның ішінде ТМД, Экономикалық ынтымақтастық ұйымы (ЭЫҰ), Ислам Конференциясы Ұйымына (ИЫҰ) кірді. ЕҚЫҰ, Солтүстік Атлант кеңес Еуроатлантикалық әріптестік кеңесі (ЕАПК) және НАТО-мен (Тәжікстанды қоспағанда) «Бейбітшілік үшін әріптестік» (ЕАПК) әріптестік бағдарламасы болып әзірленді

Орталық Азияның барлық елдері ТМД-ға 1991 жылғы 21 желтоқсанда кірді. Бастапқы кезеңде ТМД институттарының шынайы құндылығына қатысты қорқыныштар мен күмәндарға қарамастан, олар достастықтың қызметіне белсене қатысты. Алайда көп ұзамай олардың ТМД-ға көзқарастарында айырмашылықтар пайда болды. Қазақстан ТМД-ға белсенді қолдау көрсетті, ал Қырғызстан да солай істеді, бірақ ол дәйекті емес. Сонымен бірге Өзбекстан ТМД-ға қатысты саясатында барған сайын ұстамды бола бастады, Түрікменстан кез келген ұжымдық шарттардан алшақтай бастады. 1992-1997 ж. өзінің ішкі проблемаларымен айналысты.

1995 жылдың басында Қазақстан, Қырғызстан арасындағы Кеден одағы туралы алдын ала келісімге қол қою негізінде ТМД шеңберінде интеграцияның екі деңгейін құруға алғашқы қадам жасалды. Ресей және Беларусь. Кейін бұл мемлекеттер 1996 жылы 29 наурызда Мәскеуде қол қойған «Экономикалық және гуманитарлық интеграция туралы ережеге» сәйкес «Төрттік келісімін» жасады. Оған Тәжікстан 1998 жылдың соңында қосылды.

2000 жылғы 10 қазанда келісімге қатысушы елдер ұйымды Еуразиялық экономикалық қоғамдастық (ЕЭҚ) деп қайта атау туралы шартқа қол қойды, ол ресми түрде 2001 жылғы сәуірде (қазіргі ЕурАзЭҚ) пайда болды.

ЕурАзЭҚ-тың басқа елдермен және халықаралық елдермен келіссөздер жүргізу кезінде осы одаққа мүше елдердің мүдделерін білдіруге өкілеттігі бар халықаралық сауда және кеден саясатына байланысты мәселелерді қамтыды. ЕурАзЭҚ-пен қатар Орталық Азия одағын (ОАЭҚ) құру туралы келіссөздер жүргізілді.

Бастапқы кезеңде Орта Азия республикаларының интеграциясы негізінен Қырғызстан, Өзбекстан және Қазақстан арасында кедендік-экономикалық одақтар құру әрекеттерімен шектелді. 1995 жылы Қырғызстанның бас министрлері атынан Мемлекетаралық кеңес құру туралы шешім қабылданды [11].

1996 жылы тараптар интеграцияны жандандыруға күш салды. 1996 жылғы тамызда Алматыда өткен саммитте Орталық Азия ынтымақтастық және даму банкін құру туралы, сондай-ақ үш республиканың шекара маңындағы аудандарындағы еркін экономикалық аймақтар туралы құжаттарға қол қойылды.

Сонымен қатар, Орталық Азия одағы жаңа мүшелер үшін ашық болып қалды, ал Тәжікстан мен Ресей қауымдастырылған мүше болды. Тәжікстан кейіннен ұйымның толыққанды мүшесі болды. 1998 жылдың шілдесінде Орталық Азия одағы Орталық Азия экономикалық қоғамдастығы болып өзгертілді. 2000 жылғы сәуірде Ташкент саммитінде 4 қатысушы ел арасында терроризмге, экстремизмге, этносаралық ұйымдасқан қылмысқа және ортақ қауіпсіздікке төнетін басқа да қатерлерге қарсы күрестегі бірлескен күш-жігер туралы 100 жылдық шартқа қол қойылды [12].

«Шанхай бестігі» жаңа аймақтық блок болып саналды. Оның құрамына Қытай, Қазақстан, Қырғызстан, Ресей және Тәжікстан кіреді. Бұл блок бірқатар

нақты практикалық проблемаларға байланысты қалыптасты, олардың біріншісі шекараны делимитациялау мәселесі.

Қытайдың басқа төрт мемлекетпен ұзақ шекарасы бар. Бірақ осы себептерге байланысты оның көп бөлігі ешқашан ресми түрде демаркацияланбаған, не даулы болып табылады. 1994 жылдың сәуір айында ҚХР Премьер-Министрі Ли Пенг Орталық Азияның барлық мемлекеттерінде болды. Бұл сапар олардың арасындағы сауда-дипломатиялық қарым-қатынастарды нығайту жолындағы алғашқы қадам болды.

1996 жылғы 26 сәуір барлық бес мемлекет басшылары Шанхайда қауіпсіздік пен сенімді нығайтуға бағытталған «Әскери сенім шаралары» атты іргелі құжатқа қол қойды. Шекара бойында 100 шақырымдық демилитаризацияландырылған аймақ құрылды. 1999 жылғы 25 тамызға дейін «Шанхай бестігінің көшбасшылары Бішкекте төртінші саммит өткізді. Өңірлік қорғау және ынтымақтастық туралы бірлескен декларацияға қол қойылды, онда халықаралық терроризмге, есірткіге және қару-жарақтың заңсыз айналымына қарсы күрестегі практикалық ынтымақтастыққа баса назар аударылды. Заңсыз көшіп қону және трансшекаралық қылмыстың басқа да нысандары. Ұйымның үлкен саяси бағдары 2000 жылға қарай айқын көрінді. 2000 жылғы 30 наурызда Астана қаласында өткен қорғаныс министрлерінің мәжілісінде Тайваньды Азия-Тынық мұхиты аймағындағы зымырандық қорғаныс жүйесіне қабылдау жоспарларына қатысты қарсылықтар көтерілді. Бірлескен коммюникеде «Азия-Тынық мұхиты аймағында зымырандық қорғаныстың өңірлік жүйесін орналастыру аймақтағы тұрақтылық пен қорғанысқа нұқсан келтіруі мүмкін» деп мәлімделінді. Министрлер аймақта ядролық қаруды таратпау туралы шартты алға жылжыту және ядролық қаруға жан-жақты тыйым салу туралы шарттың күшіне енуіне жәрдемдесу қажеттігін атап өтті.

Келесі саммит 2000 жылдың 5 шілдесінде Душанбе қаласында өтті. Әрбір мемлекеттің өзінің болмысына сәйкес саяси, экономикалық және әлеуметтік дамудың өзіндік бағытын таңдауға шынайы құқығын растады және бір-бірінің ішкі істеріне араласуды, тіпті «гуманитарлық араласу» және «адам құқықтары» сылтауларымен де қабылдамады. Топ Пекин үкіметінің Қытайдың тұтастығын сақтау саясатын, Ресейдің Чечнядағы әрекеттерін, БҰҰ-ның ауған қақтығысын саяси тұрғыдан шешу жөніндегі күш-жігерін бірауыздан қолдады.

Сөйтіп, тәуелсіздік алғаннан кейін бірден Орта Азия өңірінің елдері экономикалық проблемаларды негізгі басымдық ретінде бағалай бастады, бұл сол жылдары қалыптасқан одақтастық түрлерінен көрініс тапты.

Содан бері Орталық Азия мемлекеттері өңірлік ынтымақтастықтың түрлі формаларын сынап көрді. 90-жылдардың басында мақсаттар әлі анық болмады. Ол кезде үшінші елдерден шығатын айқын қауіп-қатерлер болған жоқ, ал трансұлттық лаңкестік пен ұйымдасқан қылмыс жаңа тәуелсіз елдерге енді ғана әсер ете бастады.

1992 жылы Тәжікстанда азамат соғысының өршуіне байланысты қауіпсіздік қатері ерекше өзекті бола бастады. Бұл қақтығыс аймақтық қауіпсіздік үшін ықтимал қауіпті ретінде қарастырылды, бірақ 1993 жылдан кейін соғысқан тараптар (Үкімет пен Біріккен Тәжік оппозициясы) арасындағы белсенді соғыс қимылдарының қарқындылығы төмендеді [13].

Тәжік қақтығысының «домино әсері» көрші елдердегі азаматтық толқуларды

тудырмады, бірақ аймақтық әскери ынтымақтастықтың басталғанын белгіледі. ТМД-ның бітімгершілік операциясы, 1992 жылғы мамырдағы ТМД-ның Ұжымдық қауіпсіздік туралы шартының контекстінде өткізілген 1993 жылдың қазан айында өткізілді. Ресей, Өзбекстан, Қазақстан және Қырғызстанның қатысуымен. Біріккен Ұлттар Ұйымы 1993 жылдың қаңтарында Тәжікстанда Бақылаушылар миссиясын (ЮНМОТ) құрды, бірақ елде орналасқан және көпұлтты персоналмен жасақталған кеңселер тек 1994 жылдың қазан айында ғана ашылды.

90-шы жылдардың екінші жартысында қауіпсіздіктің өзекті проблемалары туындады. Олардың кейбіреулері 1995-96 жылдары көрші Ауғанстандағы экстремистік талибан қозғалысының билікке көтерілуімен байланысты болды. Орталық Азия мемлекеттері басып кірудің тікелей қаупіне ұшырады деген сенсациялық талаптар көп ұзамай теріске шығарылды. Алайда алаңдаушылықтың басқа да көптеген себептері сақталып қалды, мысалы, қару-жарақ пен есірткінің заңсыз саудасының бұрын-соңды болмаған өсуі; аймақта түрлі халықаралық лаңкестердің болуы; босқындардың қақтығыс аймақтарынан жаппай кетуі; аса консервативті содырлар исламының таралуы.

Ауғанстандағы қақтығыс жалпы өңірдің қауіпсіздігіне төнген қауіп-қатердің қуатты көзі болды. Ол созылмалы тұрақсыздықты жиі тудыратын ішкі проблемаларға әсер етті. Соңғы кездері талибан қозғалыстары күшейе берді. Сарапшылар Өзбекстан ислам қозғалысы (ХМУ) содырларының жаңа форсайт жасау мүмкіндігін жоққа шығармайды. Олардың мақсаты – Орталық Азияда және Қытайдың Ұйғыр автономиялық ауданы – Сяньцзянда ислам халифатын құру.

Орталық Азия елдеріндегі бүгінгі экономикалық және саяси жағдай экстремизмнің белең алуы үшін құнарлы негіз болып табылады. Барлық дерлік Орта Азия республикаларында, соның ішінде Қазақстанда, радикалды діни топтар қызметінің артуы байқалды. Осыған байланысты жергілікті билік пен құқық қорғау органдары заңсыз жұмыс істейтін ұйым – Хизб ут Тахирді жиі атап өтеді.

Жоғарыда айтылғандардың барлығын ескере отырып, Еуразиялық кеңістіктегі өңірлік интеграцияның дамуына әсер ететін факторларды анықтауға болады.

Сыртқы факторларға мыналар жатады: негізгі "тұрақсыздық пен қауіп-қатер доғасы"; жаңа қатерлердің ауқымы мен ауырлығын өзгерту; аймақтың энергетикалық ресурстар көзі ретіндегі маңызы; аймақта әр түрлі мүдделері бар «ойыншылар» тізімін кеңейту; АҚШ-тың қатысуын күшейту.

Ішкі факторлар: шешілмеген ұлтаралық және аумақтық проблемалар; экономикалық және саяси процестердің тұрақсыздығы; жалпы аймақ елдерінің әрқелкі дамуы және атап айтқанда, елдердің ішкі дамуы; ислам экстремизмінің, сепаратизмнің; терроризмнің және есірткіге төнген қатердің заңсыз көші-қонның қауіптілігі. Шанхай ынтымақтастық ұйымының құрылуы аймақ елдерінің қауіпсіздігін және олардың экономикалық дамуын қамтамасыз ету үшін сөзсіз он мәнге ие болды деген қорытынды жасауға болады. ШЫҰ-ның құрылуы әр ел үшін өзіндік маңызға ие болды. Қытай мен Ресей бұл өңірде өз ықпалын арттыруға тырысты, ал Қазақстан, Өзбекстан, Қырғызстан, Тәжікстан сыртқы ықпалды (көбінесе АҚШ) төмендетуге және сенімді серітестермен болуға тырысты [14].

1.2. Шанхай бестігінен Шанхай ынтымақтастық ұйымына айналуы

ШЫҰ-ның пайда болуы мен эволюциясының ішкі динамикасына сүйене отырып, оның дамуындағы тәуелсіз үш кезеңді ажыратуға болады. Ұсынылып отырған кезеңдеудегі негізгі критерийдің рөлі 20 ғ-дың 90-шы жылдары - 2000-шы жылдардың басында осы ұйымның негізгі қызметін дәйекті түрде қайта құру болып табылады. ШЫҰ қызметін түбегейлі жаңа мерзімді әзірлеу қажеттілігі детерминистік ішкілікті барабар көрсетпейтін, автордың пікірі бойынша формальды белгілердің бұрын ұсынылған жіктемесінде пайдаланудан туындап отыр, осы халықаралық ұйым эволюциясының терең сипатының факторлары [15].

1992 жылдың қыркүйегінен 1996 жылдың 26 сәуіріне дейін созылған «Шанхай бестігі» - ШЫҰ форумы қызметінің бастапқы, «дайындық» кезеңінің негізгі мазмұны оның табысты жұмыс істеуі үшін қажетті жағдайлар жасау болды. Қытай мен бұрынғы КСРО-ның төрт мемлекеті (Қазақстан, Қырғызстан, Ресей және Тәжікстан) шекара мәселелерін реттеу және шекара маңындағы аудандарда өзара сенімді нығайту шараларын қамтамасыз ету мәселелері бойынша «Бірлескен делегация – Қытай» форматында екіжақты келіссөздер жүргізді.

Екінші кезең 1996 жылғы 26 сәуірден бастап 2001 жылғы 15 маусымға дейінгі уақыт кезеңін қамтыды. Қазіргі уақытта шекара мәселелерін реттеуді де, қауіпсіздікке төнген жаңа қатерлерге қарсы іс-қимылды да, экономикалық ынтымақтастық міндеттерін де қамтитын қатынастардың шектеулі форматынан кеңейтілген форматқа біртіндеп көшу байқалады.

Соңғысы уақыт бойынша *үшінші кезең* 2001 жылғы 15 маусымнан бастап бүгінгі күнге дейінгі уақытты қамтиды. Жаңа кезең мен кезең арасындағы түбегейлі айырмашылық.

Бұған дейінгісі Шанхай ынтымақтастық ұйымы өз күш-жігерін негізінен қауіпсіздікке төнген жаңа қауіп-қатерлерге қарсы тұруға және өз қызметінің экономикалық бағытын жандандыруға шоғырландырды. Бұл бірлескен шекаралар саласындағы жағдайды тұрақтандыруға және халықаралық қауіпсіздік саласындағы бірлескен басымдықтарды дамытуға бағытталған алғашқы екі кезеңнің міндеттерін ойдағыдай аяқтау есебінен мүмкіндік алды.

ШЫҰ-ның прототипі – «Шанхай бестігінің» механизмі бастапқыда Қытайдың Ресеймен, Қазақстанмен, Қырғызстанмен және Тәжікстанмен шекаралас аудандарында әскери күштерді сенімді нығайту және қысқарту негізінде әзірленді. «Қырғи қабақ соғыс» аяқталған сәттен бастап, халықаралық және аймақтық жағдайда өте үлкен өзгерістер болды, бейбітшілік пен даму дәуірі үрдісіне айналды, содан кейін тату көршілік қарым-қатынастар мен өзара сенімнің нығаюы мәселесі күн тәртібінде тұрды. Көршілес бес ел – Қытай, Қазақстан, Ресей, Тәжікстан және Қырғызстан арасындағы достық пен ынтымақтастық басымдыққа ие болды [16].

1996 және 1997 жылдары бес мемлекет басшылары, Шанхай мен Мәскеуде өткен кездесулер барысында «Шекара маңындағы аудандардағы әскери саладағы сенімді нығайту туралы келісімге» және «Шекара маңындағы аудандарда Қарулы Күштерді өзара қысқарту туралы келісімге» қол қойды, бұл осы тетіктің іске қосылуына әкелген маңызды тарихи кезең болды. «Шанхай бестігі» осыдан кейін жыл сайынғы жиналыстардың бұл түрі байырғы болып, бес елдің әрқайсысында кезектесіп өткізілді. 1998-2000 жылдар аралығында Алматы, Бішкек, Душанбеде «Шанхай бестігінің» саммиттері шақырылды (Душанбеде өткен кездесу барысында

Өзбекстан Президенті И.Кәрімовті төраға мемлекет ретінде осы кездесуге қатысуға шақырды. Кездесулердің мазмұны да біртіндеп кеңейді.

Саяси істер, қауіпсіздік, дипломатия, сондай-ақ сауда-экономикалық, мәдени-гуманитарлық және басқа да салаларда жан-жақты өзара тиімді ынтымақтастықты дамыту үшін шекара маңындағы аудандарда сенімді нығайту мәселелерін талқылау бойынша Мемлекет басшыларының кездесулерінен басқа бір-бірден мемлекет үкімет басшыларының кездесулері құрылды. СІМ, қорғаныс министрлері, құқық қорғау органдары, экономика, мәдениет, көлік, төтенше жағдайлар министрлері, шекара қызметтері, прокуратуралар мен ұлттық үйлестірушілер арасында тұрақты кездесулер өткізу тетіктері пайда болды.

Тараптардың бірлескен күш-жігері арқылы «Шанхай бестігінің» практикалық қызметінде ірі нәтижелерге қол жеткізілді. Ол Қытайдың төрт мүше мемлекетпен қарым-қатынасында тарихтан қалған шекара мәселелерін шешу процесін сәтті алға жылжытты, шекара маңындағы аудандарда бейбітшілік пен тыныштықты насихаттады; «үш зұлымдықпен» - лаңкестікпен, сепаратизммен және экстремизммен батыл күресіп, ұстамдылық танытты, аймақ мемлекеттерінің қауіпсіздігі мен тұрақтылығын қорғады; мүше мемлекеттер арасындағы сауда-экономикалық байланыстарды белсенді насихаттап, аймақтық экономикалық ынтымақтастықты дамыту үшін пайдалы ізденіс жүргізді; халықаралық аренада мүше мемлекеттер арасындағы үздіксіз күшейтілген үйлестіру бүкіл әлемде бейбітшілік пен дамуды ілгерілетудегі маңызды өңірлік күшке айналды[11].

Қазіргі заманғы халықаралық қатынастар тарихында «Шанхай бестігін» құру және дамыту сындарлы дипломатиялық тәжірибе болып табылады. Ол қауіпсіздікке қатысты қағидаттарды қамтитын жаңа дүниетанымның басталуын белгіледі. Өзара сенім, қарусыздану, ынтымақтастық пен қауіпсіздік ресей мен Қытай бастамашылық еткен мемлекетаралық қатынастарды одақтастыққа емес, серіктестікке негізделген жаңа типте байытты, өңірлік ынтымақтастықтың үлгісін қамтамасыз етті[17].

XXI ғасырға өтумен экономикалық жаһандану одан әрі дамып, ғылым мен техника қарқынды дамып келеді. Әлемнің барлық елдері тарихи мүмкіндікті тиімді пайдалану, түрлі тәуекелдерді азайтуға қол жеткізу мақсатында өңірлік ынтымақтастық жолындағы қадамдарды жеделдетеді. Бұл ретте Орталық Азия өңіріндегі террористік, сепаратистік және экстремалды күштердің қызметі күн санап артып келеді, бұл аймақтың тыныштығы мен дамуына әсер ететін мемлекеттердің қауіпсіздігі мен тұрақтылығына елеулі қауіп төндіреді.

Қытай, Ресей және Орталық Азия мемлекеттері қамтамасыз ету жөніндегі маңызды миссияны орындайды. Өңірлік қауіпсіздік пен тұрақтылық, жер бетіндегі бейбітшілікті қорғау, сондай-ақ өз экономикасын дамыту, ұлттық жаңғыруды жүзеге асыру жөніндегі күрделі міндеттер тұрды. Тек тату көршілік, достық және ынтымақтастық қарым-қатынастарын одан әрі тереңдету нәтижесінде ғана өз мүддесін тиімді қорғауға, бірлескен даму мақсаттарын іске асыруға болады.

2001 жылғы 15 маусымда Шанхай бестігіне мүше мемлекеттердің басшылары мен Өзбекстан Республикасының Президенті Шанхайда өткен осы бесіктің мәжілісінде жоғарыда айтылғандарға сәйкес «Шанхай бестігі» тетігін бірауыздан жоғары деңгейге көтеру туралы шешім қабылданды. Осы мақсатта алты мемлекеттің басшылары ШЫҰ құру туралы Декларацияға қол қойды, осылайша

ШЫҰ-ның жаңа өңірлік ынтымақтастық ұйымы – ШЫҰ-ның туғаны туралы жариялады[18].

Бұл 11 қыркүйектегі қайғылы оқиғаға үш ай қалғанда орын алды, сондықтан ШЫҰ халықаралық деңгейде лаңкестікке бірінші болып соққы берген ұйым болды.

2001 жылдың 14 қыркүйегінде Алматыда ШЫҰ-ға мүше мемлекеттер үкімет басшыларының бірінші отырысы өтті. Экономикалық ынтымақтастық және сауда мен инвестициялар саласында қолайлы жағдайлар жасау процесін бастау», сондай-ақ ШЫҰ аясында үкімет басшыларының тұрақты кездесулерінің тетігін ресми түрде құру туралы хабарлады.

2002 жылғы 7 шілдеде Санкт-Петербургте Шанхай ұйымына мүше мемлекеттер басшыларының екінші кездесуі өтті. Алты мемлекеттің басшылары «Шанхай ынтымақтастық ұйымының Жарғысын» қабылдап, онда ШЫҰ ынтымақтастығының мақсаттарын, қағидаттары мен негізгі бағыттарын нақты бекітті. Сонымен қатар, саммитте «ШЫҰ-ға мүше мемлекеттер арасындағы өңірлік лаңкестікке қарсы құрылым туралы келісімге» қол қойылып, «ШЫҰ-ға мүше мемлекеттер басшыларының декларациясы» жарияланды[19].

2003 жылы 29 мамырда Мәскеуде ШЫҰ-ға мүше мемлекеттер басшыларының үшінші кездесуі өтті. Отырыстың басты жетістігі ұйымның ішкі техникасының жұмыс істеуін реттейтін бірқатар заңнамалық ережелер мен шешімдерді қабылдау болды. Сондай-ақ, ШЫҰ атқарушы хатшысы қызметіне Қытай азаматы Чжан Дэгуанды тағайындау мақұлданды.

2003 жылдың 23 қыркүйегінде Бейжіңде ШЫҰ-ға мүше мемлекеттер үкімет басшыларының кездесуі өтті. Оған «Мүше мемлекеттердің көпжақты сауда-экономикалық ынтымақтастығының бағдарламасына» қол қойылды.

ШЫҰ ақиқатында ұйымның 2004 жылға арналған бірінші бюджеті қабылданды. Бағдарлама ШЫҰ шеңберіндегі экономикалық ынтымақтастықтың негізгі мақсаттары мен міндеттерін, ынтымақтастықтың басым бағыттары мен нақты практикалық қадамдарын нақты айқындап, ШЫҰ-ның еркін экономикалық ынтымақтастығының барысы үшін негіз болып табылатын ұзақ мерзімді жоспарларды ерекше атап өтті.

2004 жылғы 15 қаңтарда Бейжіңде Шанхай ынтымақтастық ұйымының Хатшылығын құру салтанатты рәсімі өтті. Оған қабылдаушы мемлекеттің басшылары, сыртқы істер министрлері, ШЫҰ-ға мүше алты мемлекеттің ұлттық үйлестірушілері, Қытайда аккредиттелген кейбір халықаралық ұйымдар мен дипломатиялық ұйымдардың өкілдері шақырылды. Хатшылықтың құрылуы Шанхай ынтымақтастық ұйымының қалыптасу кезеңінің аяқталуын және дамудың мүлдем жаңа кезеңіне өтуін атап өтті[11].

2-тарау. ШЫҰ-ның құрылымы.

2.1. ШЫҰ-ның негізгі мақсаттары мен міндеттері және оның ұйымдастырушылық құрылымы.

Шанхай ынтымақтастық ұйымы тұрақты жұмыс істейтін үкіметаралық халықаралық ұйым болып табылады, оның құрылуы туралы 2001 жылғы 15 маусымда Шанхайда (ҚХР) Қазақстан Республикасы, Қытай Халық Республикасы, Қырғызстан Республикасы, Ресей Федерациясы, Тәжікстан Республикасы, Өзбекстан Республикалары жариялады[11]. ШЫҰ халықаралық құқық субъектісі болып табылады және ол жарғысы, нақты айқындалған құрамы бар халықаралық ұйым болып табылады, оның қызметі тең құқықтары мен міндеттемелері бар ұйымның барлық мүшелері қабылдаған және ратификациялаған құжаттармен реттеледі. Бұл ұйым басқа мемлекеттер мен халықаралық ұйымдармен мойындалды.

ШЫҰ-ның 35-декларациясына сәйкес «ШЫҰ-ға мүше мемлекеттер: ШЫҰ-ға мүше мемлекеттер өз қатынастарын қалыптасып келе жатқан көпкіндікті халықаралық қатынастар жүйесінің аясында құрады, ХХІ ғасырда дүние тәртібі түйінді мәселелерді ұжымдаса шешудің тетіктеріне, құқық үстемдігіне және халықаралық қатынастарды дәйектілікпен демократияландыруға арқа сүйеуі қажет деп біледі[20].

ШЫҰ-ға мүше мемлекеттер этносаралық, конфессияаралық, аумақтық, саяси және басқа қарама-қайшылықтарға байланысты халықаралық жанжалдардың алдын алу және оларды бейбіт реттеу жөнінде БҰҰ Жарғысына және халықаралық құқық нормаларына қатал сәйкестікте күш-жігер жұмсайтын болады. ШЫҰ-ға мүше мемлекеттер жаһандасу процесінің сынақтарына жауап іздеу, оның келеңсіз жақтары мен мүмкін болатын тәуекелдерін бейтараптандыру, экономикалық, әлеуметтік және мәдени дамудың саналуан кейіптерін сақтау барысында өздерінің арасында және басқа елдермен ынтымақтастықты ұлғайта береді. Жаһандасу және мемлекеттердің ұлттық мүдделері - даму үстіндегі дүние болмысының өзара жоққа шығаратын емес, қайта өзара толықтыратын құрылымдық элементтері. Халықаралық қауымдастық өзара сенім, өзара тиімділік, теңдік және ықпалдастық үрдістеріне негізделіп, қауіпсіздікті шайқайтын факторларды түбегейлі әлсіретуге және жаңа қатер көздерін жоюға жәрдемдесетін жаңа тұрпатты қауіпсіздік тұжырымдамасын талдап жасауға зәру. ШЫҰ-ға мүше мемлекеттер терроризмге, сепаратизм мен экстремизмге, ұйымдасқан қылмысқа, есірткі құралдары мен психотроптық заттардың, сондай-ақ қару-жарақтың заңсыз айналымына қарсы күрестегі ынтымақтастықты жандандыруға бекем бел буған. Олар бұл құбылыстарды трансұлттық қатерлер ретінде қарастырады, бұларға қарсы тиімді әрекет халықаралық қауымдастықтың ұжымдық күш-жігерімен ғана ұйымдастырыла алады.

ШЫҰ-ға мүше мемлекеттер терроризмнің барлық актілерін, әдістері мен практикасын үзілді-кесілді теріске шығарады. Терроризмге қарсы күрес халықаралық құқық нормалары негізінде жүргізіліп, қандай да бір дінге, жекелеген елдер мен ұлттарға қарсы күреске баланбауы керек, біржақтылықтан және "екі жақты қалыптан" ада болуы керек.

ШЫҰ-ға мүше мемлекеттер БҰҰ Қауіпсіздік Кеңесінің орталық үйлестіруші рөлі жағдайында жаңа қатерлер мен сынақтарға қарсы тұрудың жаһандық жүйесін құру қажет деп санайды, ол ықпалдастықтың, соның ішінде туындайтын қатерлерді ертерек ескеру және алдын алу, олардың көріністеріне бекемдікпен және барабар әрекет таныту жөніндегі ықпалдастықтың көпқырлы сәйкес тетіктерін қамти алар еді. Осы бағытта әрекет ету үшін БҰҰ аясында антитеррорлық қызметтің үрдістерін, сондай-ақ айқын, барша үшін міндетті халықаралық құқықтық базасын тұжырымдаудың айрықша маңызы бар, бұл олардың мазмұнын екі жақты түсіндіруге себеп бермей, өзге елдердің ісіне қол сұғудың және олардың егемендігін шектеудің сылтауы болмас еді.

ШЫҰ Жарғысына сәйкес ШЫҰ-ның негізгі мақсаттары мен міндеттері мыналар болып табылады[21]:

- мүше мемлекеттер арасындағы өзара сенім, достық пен тату көршіліктің нығаюы;

- аймақтағы бейбітшілікті, қауіпсіздік пен тұрақтылықты сақтау және нығайту, жаңа демократиялық, әділ және ұтымды саяси және экономикалық халықаралық тәртіпті құруға ықпал ету мақсатында көпсалалы ынтымақтастықты дамыту;

- терроризмге, сепаратизмге және экстремизмге олардың барлық көріністеріне бірлескен қарсы іс-қимыл жасау, есірткі мен қару-жарақтың заңсыз айналымына, трансұлттық қылмыстық әрекеттің басқа да түрлеріне, сондай-ақ заңсыз көші-қонға қарсы күрес;

- ортақ саяси, сауда-экономикалық, қорғаныс, құқық қорғау, экологиялық, мәдени, ғылыми-техникалық, білім беру, энергетика, көлік, несиелік және қаржылық және басқа да салалардағы тиімді өңірлік ынтымақтастықты ынталандыру;

- мүше мемлекеттер халықтарының деңгейін тұрақты көтеру және өмір сүру жағдайын жақсарту мақсатында тең әріптестік негізінде бірлескен іс-қимылдар арқылы өңірде жан-жақты және теңдестірілген экономикалық өсуге, әлеуметтік және мәдени дамуға жәрдемдесу;

- әлемдік экономикаға кіру тәсілдерін үйлестіру;

- мүше мемлекеттердің халықаралық міндеттемелеріне және олардың ұлттық заңнамасына сәйкес адам құқықтары мен негізгі бостандықтарын насихаттау;

- басқа мемлекеттермен және халықаралық ұйымдармен қарым-қатынасты қолдау және дамыту;

- халықаралық қақтығыстарды алдын алу және оларды өзара реттеу саласындағы ынтымақтастықты дамыту;

- ХХІ ғасырда туындайтын проблемаларды шешу жолдарын бірлесіп іздеу.

ШЫҰ мақсаттары мен міндеттері халықаралық құқық қағидаттарына қайшы келмейді, атап айтқанда:

- күш қолданбау немесе күш қолдану қаупін төндірмеу;

- дауларды бейбіт жолмен реттеу;

- араласпау;

- ынтымақтастықты дамыту;

- халықтардың тең құқықтары мен өзін-өзі билеуі;

- мемлекеттердің егеменді теңдігі ;

- халықаралық міндеттемелерді

- адал орындау

ШЫҰ аясындағы ынтымақтастықтың негізгі бағыттары[22]:

- бейбітшілікті сақтау және өңірге деген қауіпсіздік пен сенімді нығайту;

- ортақ қызығушылық тудыратын сыртқы саяси мәселелер бойынша, оның ішінде халықаралық ұйымдар мен халықаралық форумдарда ортақ көзқарастарды іздеу;

- терроризмге, сепаратизм мен экстремизмге, есірткі мен қару-жарақтың заңсыз айналымына, трансұлттық қылмыстық әрекеттің басқа да түрлеріне, сондай-ақ заңсыз көші-қонға бірлесіп қарсы іс-қимыл шараларын әзірлеу және іске асыру;

- қару-жарақты бақылау мәселелері бойынша күш-жігерді үйлестіру ;

- түрлі нысандардағы өңірлік экономикалық ынтымақтастықты қолдау және көтермелеу, тауарлардың, капиталдың, қызметтердің және технологиялардың еркін қозғалысын үдемелі іске асыру мақсатында сауда мен инвестициялар үшін қолайлы орта құруға жәрдемдесу;

- көлік және коммуникация саласындағы қолда бар инфрақұрылымды тиімді пайдалану, мүше мемлекеттердің транзиттік әлеуетін арттыру, энергетикалық жүйелерді дамыту;

- өңірдегі су ресурстарын пайдалануды қоса алғанда, табиғи ресурстарды ұтымды пайдалануды қамтамасыз ету, бірлескен арнайы экологиялық бағдарламалар мен жобаларды іске асыру;

- табиғи және техногендік сипаттағы төтенше жағдайларды алдын алуға және олардың салдарын жоюға өзара көмек көрсету;

- ШЫҰ шеңберінде ынтымақтастықты дамыту мүддесі үшін құқықтық ақпарат алмасу;

- ғылым мен техника, білім беру, денсаулық сақтау, мәдениет, спорт және туризм салаларындағы ынтымақтастықты кеңейту.

Осылайша, ШЫҰ-ның халықаралық-құқықтық негізі қаланды, бұл оның толыққанды халықаралық ұйым ретінде жұмыс істей бастауына мүмкіндік береді .

ШЫҰ-ның тұрақты жұмыс істейтін органдарының құрылымы;

ШЫҰ Хатшылығы саяси, экономикалық және гуманитарлық, ақпараттық-талдамалық және әкімшілік бөдерінен тұрады, және олардың әрқайсысын Бас хатшының орынбасарлары басқарады.

«Ұйым ішіндегі қарым-қатынаста, ШЫҰ-на мүше мемлекеттер өзара сенім, өзара тиімділік, теңдік, өзара консультациялар, мәдениеттердің алуан түрлілігін құрметтеу және бірлескен дамуға ұмтылу қағидаттарын ұстанады, ал сыртқы байланыстарда одақтастық емес принципін ұстанады. Ешкімге қарсы болмау және ашық болу[11].

Шанхай ұйымының Жарғысына сәйкес Ұйымның мақсаттары мен міндеттерін орындау үшін ШЫҰ-ның мынадай органдары жұмыс істейді: Мемлекет басшыларының кеңесі, Үкімет басшыларының кеңесі, Министрлер кеңесі. Сондай-ақ, Сыртқы істер, Ұлттық үйлестірушілер кеңесі, желілік министрліктер мен ведомстволар басшыларының отырыстары бар.

Мемлекет басшыларының кеңесі ШЫҰ-ның жоғарғы органы болып табылады. Ұйымның басым бағыттарын айқындайды және қызметінің негізгі бағыттарын әзірлейді, оның ішкі құрылымы мен жұмыс істеуінің, басқа

мемлекеттермен және халықаралық ұйымдармен өзара іс-қимылының іргелі мәселелерін шешеді, сондай-ақ барлық өзекті халықаралық мәселелерді қарайды.

Үкімет басшыларының кеңесі (Премьер-Министрлер) Ұйымның бюджетін қабылдайды, Ұйымның шеңберінде ынтымақтастықты дамытудың нақты, әсіресе экономикалық салаларына қатысты негізгі мәселелерді қарайды және шешеді.

Сыртқы істер министрлерінің кеңесі Ұйымның ағымдағы қызметін, мемлекет басшылары кеңесінің мәжілісін дайындауды және ұйымның шеңберінде халықаралық мәселелер бойынша консультациялар өткізуді қарайды. Кеңес қажет болған жағдайда ШЫҰ атынан мәлімдеме жасай алады.

Ұлттық үйлестірушілер кеңесі ұйымның ағымдағы қызметін үйлестіру мен басқаруды жүзеге асыратын ШЫҰ органы болып табылады. Мемлекет басшылары кеңесінің, Үкімет басшылары кеңесінің (Премьер-Министрлердің) және Кеңестің мәжілістеріне қажетті дайындық жүргізеді[23].

ШЫҰ шеңберінде тиісті бағыттар бойынша ынтымақтастықты дамытудың нақты мәселелерін қарастырсын.

Мемлекеттер басшылары кеңесінің және Үкімет басшылары кеңесінің (Премьер-Министрлердің) шешімдеріне сәйкес мүше мемлекеттердің желілік министрліктерінің және/немесе ведомстволарының басшыларының мәжілістері тұрақты негізде өткізіледі.

ШЫҰ аясында қорғаныс, көлік, білім беру, табиғат қорғау, төтенше жағдайлар, мәдениет министрлерінің, сондай-ақ сыртқы сауда және сыртқы экономикалық қызметке жауапты министрлердің кездесулері өткізіледі.

Сыртқы сауда және сыртқы экономикалық қызметке жауапты ШЫҰ-ға мүше мемлекеттер министрлерінің кеңесінің шеңберінде жоғары лауазымды тұлғалар комиссиясы жұмыс істейді, ол Министрлер Кеңесінің шешімдері мен негізгі келісімдерін іске асыруға тікелей қатысады.

Министрліктер кеңесінде сондай-ақ кедендік, электрондық сауда, стандарттау, транзиттік өзара іс-қимыл, инвестициялық ынтымақтастық сияқты ынтымақтастық салаларында арнайы жұмыс топтары жұмыс істеуде.

2006 жылы отын-энергетика кешені және қазіргі заманғы және ақпараттық-телекоммуникациялық технологиялар бойынша қосымша екі бөлім құрылды[35].

ШЫҰ-ның басты элементтерінің бірі лаңкестікке қарсы аймақтағы ынтымақтастық болып табылады. Жалпы, ұйымды құру көп жағдайда Ауғанстан аумағынан шығатын қатерлерді бейтараптандыру жөніндегі бірлескен күш-жігердің қажеттілігіне байланысты болды. Осыған байланысты бірқатар құжаттарға қол қойылды, маңыздыларының бірі 2001 жылғы 20 маусымдағы терроризмге, сепаратизмге және экстремизмге қарсы күрес туралы Шанхай конвенциясы болып табылады. Конвенция негізінде ШЫҰ-ның өңірлік лаңкестікке қарсы құрылымы құрылды - үйлестіруді жеңілдетуге арналған тұрақты жұмыс істейтін орган және терроризмге, сепаратизмге және экстремизмге қарсы күресте ШЫҰ-ға мүше мемлекеттердің құзыретті органдарының өзара іс-қимылын күшейту.

ШЫҰ-на мүше мемлекеттер келесі мәселелер бойынша өзара іс-қимыл жасайды[11]:

- 1) ақпарат алмасу ;
- 2) жедел-іздігі туралы іс-шараларын жүргізу туралы сұрау салуларды орындау;

3) Осы Конвенцияның (терроризмнің) 1-бабының 1-тармағында аталған актілерді алдын алу, анықтау және жолын кесу жөніндегі келісілген шараларды әзірлеу және қабылдау, оларды орындау нәтижелері туралы бір-бірін хабардар ету;

4) өз мемлекетінің аумағында осы Конвенцияның 1-бабының 1-тармағында айтылған басқа тараптарға қатысты бағытталған мінез-құлықты алдын алу, анықтау және жолын кесу жөнінде шаралар қабылдау;

5) осы Конвенцияның 1-баптың 1-тармағында көрсетілген актілерді жасау үшін кез келген адамдарға және (немесе) ұйымдарға қару мен оқ-дәрілерді қаржыландырудың, жеткізудің, өзге де көмекті алдын алу, анықтау және жолын кесу бойынша шаралар қабылдау;

6) осы Конвенцияның 1-бабының 1-тармағында аталған әрекеттерді жасауға адамдарды дайындау жөніндегі қызметті алдын алу, анықтау, жолын кесу, тыйым салу және тоқтату жөнінде шаралар қабылдау;

7) нормативтік құқықтық актілермен және оларды қолдану практикасы туралы ақпаратпен алмасу;

8) осы Конвенцияның 1-бабының 1-тармағында көрсетілген актілерді алдын алу, анықтау және жолын кесу саласында тәжірибе алмасу;

9) өз мамандарын әр түрлі формада даярлау, қайта даярлау және біліктілігін арттыру;

10) осы Конвенцияның 1-бабының 1-тармағында айтылған әрекеттердің жолын кесуге практикалық көмек көрсетуді қоса алғанда, ынтымақтастықтың басқа нысандары туралы тараптар арасындағы келісімдерге қол жеткізу. Осы Конвенцияның ажырамас бөлігі болып табылады.

2.1. ШЫҰ - на мүше елдерінің экономикалық және терроризмге қарсы саладағы ынтымақтастығы

Шанхай ынтымақтастық ұйымы бастапқыда көпсалалы аймақтық ұйым ретінде құрылды. Басынан бастап қауіпсіздік, лаңкестікке, сепаратизмге, экстремизмге қарсы іс-қимыл саласындағы ынтымақтастыққа баса назар аударылды. ШЫҰ үшін бұл бағыт осы күнге дейін басты бағыт болып қала береді, сонымен бірге, ШЫҰ Жарғысында белсенді ынтымақтастықты дамыту мүмкіндігі қарастырылған. Мүше мемлекеттер экономика, сауда, несие-қаржы, энергетика, көлік, ғылыми-техникалық, экологиялық, мәдени-ағарту және басқа да салаларда серіктесті.

ШЫҰ жұмысы басталғаннан кейін бірнеше ай өткен соң Шанхай ынтымақтастық ұйымына мүше мемлекеттердің үкімет басшылары Алматыдағы алғашқы кездесуінде өңірлік сауда-экономикалық ынтымақтастық, ШЫҰ-ны дамыту және басқа да проблемалар мәселелерін талқылап, Үкіметтер арасындағы меморандумға қол қойды. ШЫҰ-на мүше мемлекеттер өңірлік экономикалық ынтымақтастықтың негізгі мақсаттары мен бағыттары және сауда және инвестициялар саласында қолайлы жағдайлар жасау процесін бастау туралы келісті.

Шанхайда ШЫҰ-на мүше мемлекеттердің экономика және сауда министрлерінің алғашқы кездесуі өтті. Тараптар ресми түрде экономика және сауда министрлерінің тұрақты кездесулерін өткізу және сауда және инвестициялар саласында қолайлы жағдайлар жасау тетігін іске қосты. Кездесу қорытындысы бойынша ШЫҰ-на мүше мемлекеттердің үкіметтері арасындағы өңірлік экономикалық ынтымақтастықтың негізгі мақсаттары мен бағыттары туралы меморандумға хаттамаға қол қойылды және сауда мен инвестициялар үшін қолайлы жағдай жасау процесі айқындалды. Онда ынтымақтастықтың негізгі бағыттары айқындалды: «Энергетика, көлік, телекоммуникация, ауыл шаруашылығы, кредит беру» банк, туризм, су ресурстарын басқару және қоршаған ортаны қорғау аймақтары" және басқа да бағыттар.

2003 жылғы 23 қыркүйекте Бейжіңде ШЫҰ-на мүше елдердің үкімет басшылары көпжақты сауда-экономикалық ынтымақтастық бағдарламасын әзірледі, онда 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған ынтымақтастықтың бағдарлары мен кезендері белгіленді.

Ұзақ мерзімді мақсат ретінде ШЫҰ-да еркін сауда аймағын құру, ал қысқа мерзімді перспективада - өңірде тауарлар ағынын ұлғайту көзделіп отыр. Ынтымақтастық энергетика, көлік, ауыл шаруашылығы, телекоммуникация, қоршаған ортаны қорғау және т.б. салаларды қамтуы тиіс, 2004 жылы Бішкекте ШЫҰ Үкімет басшыларының кеңесі осы бағдарламаны іске асыру жөніндегі іс-шаралар жоспарын қабылдады.

ШЫҰ-ның 5 жылдағы Мәскеу саммитінде жоспарды іске асыру тетігі қабылданды. Ұйымның Бас хатшысы Чжан Дегуан ШЫҰ бірлескен энергетикалық жобаларға, соның ішінде мұнай-газ секторын дамытуға, көмірсутек қорларын барлауға және су ресурстарын бірлесіп пайдалануға баса назар аударатынын мәлімдеді. Төрт бағыт бойынша сараптамалық топтар құрылды: электрондық сауда, кедендік, стандарттарды тауарлық үйлестіру және инвестицияларды ілгерілету. Осылайша, мазмұндық келісімдерге: ынтымақтастықтың шеңберлі бағдарламасынан бастап оны іске асыру жоспарына дейін, жоспардан оны іске

асыру тетігіне дейін біртіндеп жылжыту жүзеге асырылады.

Бірқатар жобалар дайындалды: «ШЫҰ-на мүше мемлекеттердің электрондық цифрлық қолтаңбаларын пайдалана отырып трансшекаралық өзара іс-қимылды ұйымдастыру» жобасы сауда-экономикалық ынтымақтастықты дамытудың неғұрлым жоғары деңгейіне көшу мақсатында әзірленді.

Сарапшылар Қытай бастамашылық еткен жобаны талқылауға кірісті.

ШЫҰ-на мүше мемлекеттердің талшықты-оптикалық желілерін өңірлік магистральдық желіге қосуды көздейтін "ШЫҰ жүрдек ақпараттық магистралі" алдағы жылдары өңірдің ақпараттық инфрақұрылымын жаңғыртуға түрткі болады. Жоба ШЫҰ аясында жан-жақты байланыстарды дамыту үшін үлкен стратегиялық салдарларға ие.

Көлікті дамыту саласында - қиғаш өзені арқылы көпір салумен Е-40 халықаралық бағыты шеңберінде Волгоград - Астрахань - Атырау - Бейнеу - Күнград және Ақтау - Бейнеу - Күнград автомобиль жолдарын, сондай-ақ Ош - Сарыташ автожолын салу Иркештам - Қашғар, Бауырластық - Душанбе - Қарамық - Иркештам - Қашғарда құрылысы бар тасымалдауды ұйымдастыруға арналған Қашғар трансляциялық терминалы Науаи қаласында еркін индустриялық экономикалық аймақ құру, ол тек Өзбекстан үшін ғана емес, бүкіл өңір үшін де маңызды болды.

Ресейдің қатысуымен Қытайда төрт жылу электр станциясын (ең ірі Тяньвань ЖЭС) салу, металлургиялық зауытты реконструкциялау бойынша бірқатар техникалық жобалар іске асырылды.

2005 жылғы саммитте сондай-ақ кейінгі жобаларды қаржыландыру үшін ШЫҰ банкаралық бірлестігін құру туралы ресми түрде жарияланды. ШЫҰ ХКБ-ның бірінші отырысы 2006 жылғы 21-22 ақпанда Бейжіңде өтті. 2006 жылғы 30 қарашада ШЫҰ халықаралық конференциясында: нәтижелер мен перспективалар Алматыда Ресей Федерациясының өкілі СІМ хабарлағандай, Ресей ШЫҰ-ның «Энергетикалық клубын» құру мүмкіндігін қарастырып жатыр. Бұл «клубтың» қажеттілігін Мәскеу 2007 жылдың қарашасында ШЫҰ саммитінде тағы да білдірді. Алайда ұйымның басқа мүшелері бұл идеяны қолдайтынын білдірмеді.

ШЫҰ Іскерлік кеңесі 2006 жылғы 14 шілдеде ШЫҰ шеңберінде экономикалық ынтымақтастыққа жәрдемдесу, іскерлік және қаржы орталары арасында тікелей байланыстар мен диалог орнату мақсатында құрылды. ШЫҰ-на мүше мемлекеттер сауда-экономикалық, қаржылық және инвестициялық, ғылыми-техникалық, энергетика, көлік, байланыс, ауыл шаруашылығы және басқа салаларда серіктесті. Логвинова, дәл осы іскерлік кеңес мүше мемлекеттердің ірі коммерциялық құрылымдарының өкілдерін біріктіреді, олар елдер экономикасының нақты секторларына тікелей қол жеткізе алады. Мұндай схема Азия-Тынық мұхиты экономикалық ынтымақтастығын ұйымдастыруда табысты жұмыс істейді.

2007 жылғы 2 қарашада Ташкентте өткен ресми кеңесте Ресейдің бастамасымен қайта қарау жөнінде шаралар қабылдау ұсынылды

«Көпжақты сауда-экономикалық ынтымақтастық бағдарламалары» атап айтқанда, өзара іс-қимылдың нақты нысандары – инфрақұрылымдық құрылыс, көлік, энергетика, жоғары технологиялар, іскерлік кеңестің белсенді қатысуымен тұрақты жобаларға баса назар аударылды. ШЫҰ банкаралық қауымдастығы.

Осыған байланысты 2007 жылдың қарашасында дайындалып, қол қойылды. 2008 жылғы қазандағы кеден ісі мәселелерінде өзара көмек туралы келісім Астанада Үкімет басшылары энергетикалық ресурстардың қозғалысын бақылау туралы ақпарат алмасу туралы хаттамаға қол қойды. Кейінірек 2009 жылы Бейжіңде кеден органдарының лауазымды тұлғаларын даярлау және біліктілігін арттыру саласындағы ынтымақтастық туралы хаттамаға қол қойылды[24].

2010 жылдың соңына қарай, халықаралық конференцияның қорытындысы бойынша көрсетілгендей Ыстықкөл (Тамчи) көлінің жағасында өткен «Орталық Азия посткеңестік интеграцияда» ұйым ұлттық экономикаларды нығайту арқылы бүкіл Орталық Азия өңірінің тұрақтылығын сақтау қажеттігіне қатысты түрлі елдердің ұстанымдарын жақындастыру үстінде. Сарапшылардың пайымдауынша, экономикалық интеграцияны тереңдету арқылы экономикалардың күйзеліске ұшыраған үлгілері жағдайында бар кедергілерді еңсермей, оған қол жеткізу мүмкін емес [38].

Сонымен қатар, Ресей мен Қытай жағдайында ШЫҰ-ның негізгі қайраткерлері тарапынан интеграцияға стратегиялық көзқарастардағы айырмашылықтар анықталды. Қытайдың «квазимемлекеттік нарық» форматында еркін сауда аймағын қалыптастыру бағытындағы даму қарқынын жеделдету жөніндегі бастамасы мысал бола алады. Экономикалық интеграция мәселелері. ШЫҰ-на толық экономикалық ықпалдасу үшін тиісті жағдайлардың болмауы оның моделі қандай болуы тиіс екенін түсінуді қиындатады. Осылайша, жүйеде көпжақты экономикалық ынтымақтастықтың схемалары мен модельдеріне қатысты келіспеушіліктер әлі де бар.

2008 жылғы қазанда қабылданған шешімнің негізінде ШЫҰ-на мүше мемлекеттердің көпжақты сауда-экономикалық ынтымақтастығы бағдарламасын іске асыру жөніндегі кезекті іс-шаралар жоспары, бұдан әрі міндеттелді.

Сауда мен инвестицияларды дамыту «Қолайлы жағдай жасау» ШЫҰ-ның күн тәртібінде өзгеріссіз қалып отырды. Душанбеде ұйымға мүше елдер үкімет басшыларының соңғы кездесуінің қорытындысына қарасақ, қатысушылардың қызығушылығы да айқын. ШЫҰ процесі экономикалық ынтымақтастықтың ең ыңғайлы үлгісін іздейді, бірақ оған көбіне Қытай әсер еткен сияқты. ҚХР сараптамалық қоғамдастығында болжамдық бағалаулар жиі естіледі, соған сәйкес ШЫҰ-ның экономикалық құрамдас бөлігіндегі проблемаларын одан әрі шешпей-ақ, ұйымның болашағы жоқ екені анық.

2009 жылғы қарашада Мәскеуде ШЫҰ Іскерлік кеңесінің қамқорлығымен ұйымдағы экономикалық ынтымақтастық тақырыбында өткен дөңгелек үстел қатысушылар мүдделерінің мынадай бағыттар бойынша үйлесімділігінің елеулі дәрежесін анықтады[39]:

- Көмірсутек ресурстарын барлау, өндіру, қайта өңдеу, тасымалдау, транзиттеу;
- электр энергиясын өндіру және тасымалдау;
- су-энергетикалық ресурстарды ұтымды пайдалана отырып, дауларды шешуде тепе-теңдікті іздеудің өзектілігі.

Азия ерекшелігін ескере отырып, су ресурстарын қамтитын табиғатты пайдалану проблемасы ұйым шеңберінде жан-жақты экономикалық

ынтымақтастықты жолға қою жөніндегі жұмыстағы басты кедергі болып қала береді.

Көлік саласындағы жобалар көпжақты экономикалық ынтымақтастықтың маңызды саласына айналуы мүмкін. Әлемдегі ең ірі көлік жүйесі 2014 жылғы 12 қыркүйекте Душанбеде өткен Шанхай ынтымақтастық ұйымының саммитінде талқыланды. Ең перспективалы бағдарламалардың бірі Батыс Қытайдан автомобиль дәлізін құру болып табылады.

Қазіргі уақытта ШЫҰ-ның 2025 жылға дейінгі дамуының орта мерзімді стратегиясының жобасы әзірленді. ШЫҰ Даму қорын (Арнайы шот) және ШЫҰ Даму Банкін құру бойынша жұмыс жүргізу. Бірақ мұнда Ресейде айқын қиындықтар бар, себебі ол Еуразиялық экономикалық аясында тиісті банктер құруды өз мойнына алды. Бұл үшін Ресейден айтарлықтай қаржылық ауыртпалық қажет болады.

ШЫҰ-ға мүше елдер арасындағы монетарлық және несиелік қатынастарды нығайту экономикалық ынтымақтастықта ерекше орын алды. Елдер ШЫҰ үшін бірыңғай валюта құру жөнінде бірнеше рет ұсыныстар енгізген.

Қарқынды дамып келе жатқан Қытай отын мен шикізатқа деген өсіп келе жатқан сұранысы арқылы ШЫҰ елдерінің экономикалық өсуіне септігін тигізеді. Бұл елдердің дамуына ШЫҰ-ның дағдарысқа қарсы шаралары шеңберінде Қытайдың осы елдерге берген кредиттері үлкен ықпал етеді. Қытай Орталық Азияның ірі экономикасының экономикалық өсуін ынталандыруды қажет деп санайды. Қытай екі жақты ынтымақтастық бағдарламаларын пайдалана отырып, орталық азия экономикасына біртіндеп кіріп келеді. ШЫҰ шеңберінде ынтымақтастықта экономикалық компонентті арттыру идеясын тұрақты түрде жүргізіп келеді.

Ресей ЕурАзЭҚ шеңберіндегі Кеден одағына және ШЫҰ Орталық Азия елдерінің көпшілігі қатысатын ТМД шеңберіндегі еркін сауда аймағына сүйенеді. Дегенмен, өзара сауда мен инвестицияларды дамытудың қазіргі үрдістеріне сүйене отырып, Қытайдың аймақтағы экономикалық ықпалын сенімді түрде болжауға болады.

Орталық Азияның экономикалық даму проблемасы Кеңес Одағы заманында тамыры бар, ол кезде сол кезде қалыптасқан еңбек бөлінісі саясатының нәтижесінде аймақ мемлекеттерінің барлық дерлік өнеркәсіптік кәсіпорындары құрылымдық және технологиялық өзара тәуелділікке айналған болатын. Еңбек өнімділігінің төмен деңгейі және капиталдың жоғары ұшуы, Орталық Азия елдерінің экономикасы сарқылған және бәсекелестікке төтеп бере алмайды.

Келесі проблема географиялық фактормен байланысты. Орталық Азияның барлық елдері теңізге шыға алмайтын елдер.

Мысалы, Қытайда неғұрлым дамыған өнеркәсіптік кәсіпорындар негізінен жағалауда орналасқан, ал ішкі Қытай провинциялары өз дамуында артта қалып отыр. Орталық Азия мемлекеттерінің оқшаулану құны тасымалдау құнынан шамамен 50%-ға жоғары жүк тасымалдау проблемасына әкеледі. Тәжікстан, мысалы, күрделі географиялық жағдайда тұр, өйткені аумақтың басым бөлігі таулы жер бедері болып табылады, бұл көлік байланыстары проблемасын одан әрі шиеленістіре түседі, бұл көлік шығындарын арттырады және экономикалық ынтымақтастықтың пайдасын азайтады.

Жоғарыда аталған проблемалар объективті, бірақ, соған қарамастан, бірқатар ғалымдар өңірлік интеграциядағы қалыптасқан жағдайдан шығу жолын көріп отыр. Себебі, ірі өңірлік нарықтың өңдеуге сыртқы инвестициялар үшін тартымдылығы зор екені белгілі.

шағын ұлттық нарықтар емес, салалық сала. Интеграция өңірдің барлық елдері үшін экономикалық өсімге қол жеткізу үшін өңірлік өнеркәсіптік, энергетикалық және көлік инфрақұрылымын жақсы пайдалануға мүмкіндік береді.

Осылайша, өзара тиімді сауда-экономикалық ынтымақтастыққа қол жеткізуде осындай алуан түрлі проблемалардың бар болуымен мен Орталық Азия өңірінің ықпалдастығынан ғана шығу жоспарланған. ШЫҰ-ға мүше әрбір мемлекет өз мүдделерін көздеп, осы халықаралық одақ шеңберінде ашылған ынтымақтастық мүмкіндіктерінен экономикалық пайда алуға ниетті. Бұл үдерістің тиімділігі әрбір ел үшін оның қалай әрекет етуге қабілетті тетік құруына байланысты немесе экономикалық ынтымақтастықты басқару органдарының құрылымына және ШЫҰ шеңберінде іске асыратын басым жобалар жүйесін қоса алғанда, ұлттық экономиканың дамуына өзге де ықпал етеді.

Лаңкестердің, қарулы сепаратистердің және халықаралық экстремистік ұйымдардың қызметі соңғы кездері Солтүстік Кавказ бен Орталық Азия аумағында айтарлықтай жанданып, осы өңірлердегі жағдайды тұрақсыздандыру мақсатында оларға материалдық және қаржылық қолдау көрсетуде, мұның салдары көршілес аумақтарға таралуы мүмкін деген үлкен алаңдаушылық тудырады және ол сол аумақтағы мемлекеттердің қоғамдық және ұлттық қауіпсіздігіне нұқсан келтіреді.

Мұндай жағдайда Шанхай ынтымақтастық ұйымына мүше елдер «агрессивті жауға лайықты теріске шығу үшін өздерінің құқық қорғау және арнайы құрылымдарының күш-жігерін біріктіру қажет деп есептеді» [25].

Тиісінше, 1999 жылғы 25 тамызда Бішкекте Қазақстан Республикасы, Қытай Халық Республикасы, Қырғыз Республикасы, Ресей Федерациясы және Тәжікстан Республикасы мемлекет басшыларының декларациясына қол қойылды, онда жоғарыда аталған мемлекеттер халықаралық терроризмге, ұлттық сепаратизм мен діни экстремизм көріністеріне тиімді қарсы іс-қимыл жасау маңыздылығын атап өтті. Мемлекеттер бес мемлекеттің құзыретті органдары арасындағы практикалық ынтымақтастықты дамыту, оның ішінде консультативтік кеңестер өткізу жөніндегі шараларды жүзеге асыруға келісті.

Бішкек декларациясында баяндалған келісімдер негізінде 1999 жылғы 2 желтоқсанда Бішкекте «Шанхай бестігіне» қатысушы мемлекеттердің құқық қорғау органдары мен арнайы қызметтері басшыларының бірінші отырысында Бішкек құқық қорғау органдарының ынтымақтастығы мен өзара іс-қимылы туралы меморандумға қол қойылды. Кипр Республикасының арнаулы қызметтері Қазақстан Республикасы, Қытай Халық Республикасы, Қырғыз Республикасы, Ресей Федерациясы және Тәжікстан Республикасы - Шанхай бестігіне қатысушы мемлекеттер[26].

БҰҰ Жарғысы, халықаралық құқықтың жалпыға бірдей танылған нормаларын басшылыққа ала отырып, халықаралық терроризм, сепаратизм және экстремизмнің басқа да көріністері актілері санының өсуіне, ұйымдасқан қылмыс ауқымының кеңеюіне алаңдаушылық білдіре отырып, Шанхай бестігіне мүше мемлекеттер:

Өз мемлекеттерінің егемендігіне, қауіпсіздігіне және қоғамдық тәртібіне зиян келтіретін кез келген қызметті ұйымдастыру үшін пайдалануға рұқсат беру туралы өзінің ұйғарымын растады.

- халықаралық практикада қабылданған ынтымақтастықтың барлық нысандары мен әдістерін, соның ішінде ақпарат алмасуды, нормативтік құқықтық базаны үйлестіру мен тоғыстыруды, сондай-ақ бірлескен операцияларды жүргізуді қамтитын болады.

-ынтымақтастықты үйлестіру мақсатында жылына кемінде бір рет өткізілетін бірлескен мәжілістерде олардың басшыларынан тұратын ротациялық негізде кездесулер өткізетін орындарды қарастыратын "Бішкек тобын" құру Құқық қорғау органдарының өзекті мәселелері.

2000 жылғы 20 және 22 сәуірде Мәскеуде Қазақстан, Қытай, Қырғызстан және Тәжікстанның Төтенше және Өкілетті Елшілерінің қатысуымен «Бішкек тобының» екінші (кезектен тыс) отырысы өтті. Ресей делегациясын Ішкі істер министрі басқарды[27].

Оның барысында қылмыстың неғұрлым қауіпті түрлеріне, бірінші кезекте терроризмге, қару мен есірткінің заңсыз айналымына қарсы күрестегі ынтымақтастықтың тиімділігін арттыру мәселелері талқыланды.

Талқыланып жатқан мәселелердің нәтижесінде террористік және өзге де экстремистік ұйымдардың, қылмыстық бірлестіктердің қызметінің жолын кесу жөніндегі үйлестірілген жедел-ізвестіру іс-шараларын жүргізу туралы хаттамалық шешім қабылданды қару-жарақ пен есірткіні заңсыз сату, сондай-ақ заңсыз көші-қон, террористік актілердің жолын кесу және «Шанхай бесдігіне» қатысушы басқа мемлекеттің аумағында терроризмге қарсы бірлескен оқу-жаттығулар өткізу, биржаларды жандандыру терроризмге қарсы және есірткі бизнесіне қарсы күрес бөлімшелерінің өкілдеріне жедел қызығушылық таныту, кеңес беру жөніндегі командалар туралы ақпарат.

Сондай-ақ, кездесу барысында терроризмге, қару-жарақ пен есірткінің заңсыз айналымына, 2003 жылға дейінгі кезеңге заңсыз көші-қонға қарсы күрес жөніндегі мемлекетаралық бес тараптық бағдарламалардың және Ресей тарапы дайындаған Терроризм актілерімен, қару-жарақтың заңсыз айналымымен күрес саласындағы ынтымақтастық туралы шарттың жобалары мақұлданды. қ-дәрілер, есірткі құралдары мен психотроптық заттар, Сондай-ақ заңсыз көші-қон. Олардың негізінде бес мемлекеттің қылмыстық саладағы өзара іс-қимылының ұйымдастырушылық-құқықтық базасын әзірлеу орынды деп есептелді.

Қырғыз тарапының бастамасы бойынша «Бішкек тобының» үшінші (кезектен тыс төтенше) отырысы өтті.

Кездесу барысында өңірдегі ахуалға, өңірлік қауіпсіздік саласындағы құқық қорғау органдары мен арнайы қызметтердің өзара іс-қимылының тиімділігін арттыруға, халықаралық қауіпсіздікке қарсы күреске қатысты мәселелер талқыланды. Терроризм және экстремизмнің басқа да көріністері, осы мәселелер бойынша үйлестірілген және үйлестірілген ұстанымдарды әзірлеу, сондай-ақ Шанхай ынтымақтастық ұйымының Өңірлік терроризмге қарсы құрылымын құру процесін жеделдету.

«Бішкек тобының» төртінші кезекті отырысы 2002 жылғы 22-24 мамырда Астанада өтті. Кездесу барысында терроризмге, сепаратизмге, экстремизмге және

т.б. қарсы күрестің мемлекетаралық бағдарламасының жобасын жақын арада «Бішкек тобы» шеңберінде дамытуды көздейтін жеке шешім қабылданды.

Терроризм осы құбылысты 1999 жылғы терроризмді қаржыландырудың жолын кесу жөніндегі халықаралық конвенцияда саралауды алады, онда қазіргі заманғы жаһандық терроризмге қарсы іс-қимылдың халықаралық-құқықтық жағының ерекшелігі ескеріледі. Жалпыға бірдей танылған анықтаманың болмауына байланысты. Терроризммен күрес нақты террористік көріністерге (әуеде, теңізде, адамдардың жекелеген санаттарына қарсы және т.б.) бағытталған оннан астам әмбебап конвенциялар негізінде жүргізіледі.

Сондықтан Шанхай конвенциясының 1-бабында көрсетілген Зма террорын айқындаудың бірінші бөлігі «осы Конвенцияға Қосымшада санамаланған және осы шартта айқындалған шарттардың бірінде құқық бұзушылық деп танылған кез келген әрекет» деп сараланатын референттік сипатқа ие.

Бұдан басқа, қосымшада көрсетілген шарттардың бірде-бірінің тарабы болып табылмайтын тарап Конвенцияны осы форумға қолдану кезінде шарт қосымшаға енгізілмеген деп есептелмейтіндігі туралы мәлімдеуі мүмкін. Мұндай декларация депозитарийге шартқа кіргені туралы хабарлама жібергеннен кейін күшін тоқтатады.

Лаңкестікті айқындаудың екінші бөлігі қосымшада айтылған халықаралық конвенциялардың қолданылу аясына кірмеуі мүмкін терроризм көріністерін қамтуға талпыныс жасайды. Қарулы қақтығыс жағдайында соғыс қимылдарына белсене қатыспайтын немесе оған ауыр дене жарақатын келтіретін, сондай-ақ қандай да бір материалдық объектіге елеулі зиян келтіретін кез келген азаматтық немесе кез келген басқа адамның өліміне әкеп соқтырады және мұндай іс-әрекеттің мақсаты өзінің сипаты немесе контексті бойынша қоғамды қорқыту, қоғамдық қауіпсіздікті бұзу немесе билікті мәжбүрлеу болып табылса, ондай әрекетті жасауды жоспарлау, көмек көрсету және бәсеңдету, немесе іс-әрекет жасауға немесе одан тартынуға арналған халықаралық ұйым».

Терроризмді қаржыландырудың жолын кесу жөніндегі халықаралық конвенцияның тиісті тұжырымын қабылдаған терроризмді айқындаудың екінші бөлімі қылмыстық іс-әрекетті ұйымдастыру және жоспарлау, көмек көрсету және бәсеңдету сияқты элементтерге негізделді. Шанхай конвенциясын әзірлеушілердің мұндай прагматикалық көзқарасы жаһандық деңгейде келісілген антитеррорлық өзара іс-қимылдың жалпы бағыттарын басшылыққа алуға ұмтылудан туындайды. Бұдан басқа, Шанхай конвенциясының негізгі мақсаты – құқық қорғау органдары мен арнайы қызметтердің тиісті бағыттар бойынша тиімді өзара іс-қимылын қамтамасыз ету.

Конвенцияның ерекшелігі оның сепаратизм мен экстремизмге қарсы күрес жөніндегі іс-қимылдарын ұзарту болып табылады.

Конвенцияны әзірлеушілердің сепаратизм мен экстремизмнің тек зорлық-зомбылық көріністеріне қарсы күрес идеясын, оның үстіне қатысушы мемлекеттердің ұлттық заңнамасына сәйкес қылмыстық сот ісін жүргізу кезінде қылмыстық қудалауды жүзеге асыру идеясын жалпы түсінуі негіз қалаушы мәнге ие болды. Осының негізінде ұлттық заңнаманың тиісті ережелерін ескеретін сепаратизм мен экстремизм анықтамалары әзірленді.

Конвенция сепаратизмді «мемлекеттің аумақтық тұтастығын бұзуға

бағытталған, оның ішінде оның аумағының бір бөлігін бөліп алуға немесе зорлық-зомбылық құралдарымен жасалған мемлекеттің ыдырауына, сондай-ақ жоспарлау мен дайындауға бағытталған кез келген әрекет» деп айқындайды. Осындай әрекеттен, оған көмек көрсету және оны бәсеңдету, сондай-ақ тараптардың ұлттық заңнамасына сәйкес қылмыстық қудалауды жүзеге асыру.».

Конвенция экстремизмді «билікті зорлықпен басып алуға немесе билікті зорлықпен ұстап тұруға, сондай-ақ мемлекеттің конституциялық тәртібін зорлықпен өзгертуге, сондай-ақ қоғамдық қауіпсіздікке зорлықпен шабуыл жасауға, оның ішінде жоғарыда аталған заңсыз мақсаттар үшін ұйымға бағытталған кез келген әрекет» деп айқындайды. Қарулы құралымдардан және оларға қатысудан, сондай-ақ тараптар мемлекеттерінің ұлттық заңнамасына сәйкес қылмыстық жауапкершілікке тартылады.».

Бұл анықтамалар жан-жақты емес. Олар 1-баптың 1-тармағында жазылғандай тек осы Конвенцияның мақсаттары үшін ғана қолданылатын таза мәнге ие. Терроризм, сепаратизм және экстремизм көріністерін оқшаулау маңызды болды, олар өздерінің өршуінде қатысушы мемлекеттер үшін үлкен (ең болмағанда Орталық Азия өңірінде) қауіп төндіретін және олардың күш-жігерін барабар болуы үшін біріздендіруді талап ететін жарылғыш қоспаны тудырады осы синтегеуріндерге жауап беру[28].

Тұтастай, терроризм, сепаратизм және экстремизм ұғымдары Конвенцияда айтылған анықтамалар шеңберінен шығып қана қоймай, тұтастай қылмыстық құқық нормалары шеңберінен шығатын құрамдас бөліктерге ие. Осыны ескере отырып, 70-баптың 2-тармағында: "Бұл бап кез келген халықаралық шартқа немесе тараптардың кез келген ұлттық заңнамасына зиян келтірмейтін болады, онда қолданылатын терминдерді неғұрлым кеңінен қолдану туралы ережелер қамтылады.

Конвенцияда көздеген іс-әрекеттер қандай да бір жағдайларда таза саяси, философиялық, идеологиялық, нәсілдік, этникалық, діни немесе өзге де негіздер бойынша ақтала алмайтыны нық атап көрсетіледі. Осы мақсатта ұлттық заңнама саласында, оның ішінде бұл әрекеттердің ауырлық дәрежесіне сәйкес жазалауды қамтамасыз ету жөніндегі шаралар көзделуде.

Конвенция өз тараптарының құзыретті органдарының терроризм, сепаратизм және экстремизм анықтамаларына кіретін әрекеттерді алдын алу, анықтау және жолын кесу саласындағы жедел өзара іс-қимылына нақты бағдарланған 1-бап.,

Конвенцияда көзделген ынтымақтастықтың негізгі схемасы былайша берілген: Мүше мемлекеттер Конвенцияны іске асыруға жауапты орталық құзыретті органдарды айқындайды, олар бір-бірімен тікелей өзара консультациялар, пікір алмасу, келісу арқылы және заңсыз әрекеттерге қарсы күрес бойынша іс-қимыл жасайды.

Тараптардың орталық құзыретті органдары ынтымақтастығының негізгі нысандары мен бағыттарының ішінде жедел-іздістіру іс-шараларын жүргізу туралы сұрау салуларды орындау, террористік топтарға қару мен оқ-дәрілерді жеткізудің алдын алу шараларын қабылдау.

Өзге де нысандарына қол жеткізу мүмкіндігі бар, оның ішінде тараптардың қылмыстық іс-әрекеттердің жолын кесуде және олардың салдарын жоюда бір-біріне практикалық көмек көрсетуі. Мұндай уағдаластықтар Конвенцияның ажырамас

бөлігін құрайтын тиісті хаттамалармен ресімделеді. Осылайша, болашақта өзара іс-қимылдың анағұрлым жетілдірілген нысандарына (мысалы, мүдделі тарапқа оның өтініші бойынша көмек көрсету үшін терроризмге қарсы арнайы құралымдарды жіберу) қол жеткізу үшін құқықтық негіз құрылады.

Конвенцияға қатысу жабық болып табылмайды. Оның бастапқы мүшелері Ресей Федерациясы, Қазақстан, Қырғызстан, Қытай, Тәжікстан, Өзбекстан болып табылады.

2002 жылғы 7 маусымда жоғары деңгейде қол қойылған Шанхай ынтымақтастық ұйымының Жарғысы Санкт-Петербургте ШЫҰ халықаралық құқықтық тұлғасын берді және оның негізгі мақсаттары мен міндеттері терроризмге, сепаратизмге және экстремизмге олардың барлық көріністерінде бірлескен қарсы іс-қимыл, заңсыз саудаға қарсы күрес болып табылатынын растады.

Шанхай конвенциясы терроризмге, сепаратизм мен экстремизмнің зорлық-зомбылық көріністеріне жан-жақты қарсы тұруға бағытталған. Сондай-ақ оның ережелері қатысушы мемлекеттердің тиісті салалардағы екіжақты ынтымақтастығын дамыту үшін халықаралық-құқықтық негіз бола алатыны маңызды. Шанхай конвенциясын іске асырудың көпжақты тетігіне айналуға арналған өңірлік терроризмге қарсы құрылымды (АТҚК) құру арқылы өзара іс-қимылды институционалдандыру. Жаңадан құрылған құрылымның бұл жұмысты терроризмге қарсы күрестің жаһандық жүйесімен байланыстыруы және оны үйлестіруі маңызды және осы салада белсенді жұмыс істеп жатқан басқа да мүдделі өңірлік құрылымдармен күш салу[29].

Болашақта ШЫҰ-ның қауіпсіздік саласындағы тетіктерін дамыта отырып, екінші жағынан, ШЫҰ-ға мүшеліктің мүмкін болатын кеңеюімен қағидаттың сақталуында қиындықтардың туындауын алдын ала болжауға болады. Консенсус негізінде шешім қабылдау (қазіргі уақытта ШЫҰ барлық қызмет мәселелері бойынша ШЫҰ-ның барлық органдары бірауыздылық қағидаты негізінде шешім қабылдайтын норманы бекітті. Барлығы үшін жалпыға қолайлы шешімді әзірлеу процесі күрделене түседі және уақытты қажет етуі мүмкін. Бұл ШЫҰ-ның ұйым ретіндегі шешімдерінің тиімділігіне немесе оның ішінде өңірдегі қауіпсіздік пен тұрақтылықты қамтамасыз ету мәселелерінде жедел шаралар қабылдау мүмкіндігіне кері әсерін тигізбеуі үшін қалай жол бермеуге болады.

2009 жылғы 19 маусымдағы Шанхай терроризмге қарсы конвенциясы да маңызды құжат болды.

АТҚК шеңберінде қол қойылған және көпжақты ынтымақтастықтың қолданбалы аспектілерін қосымша көрсететін мынадай құжаттар:

- 2004 жылғы 17 маусымдағы Құпия ақпаратты қорғау туралы келісім.
- 2004 жылғы 17 тамыздағы ШЫҰ-ға мүше мемлекеттер арасындағы
- Есірткі құралдарының, психотроптық заттар мен олардың прекурсорларының заңсыз айналымына қарсы күрес саласындағы ынтымақтастық туралы келісім.

2005 жылғы 5 шілде Шанхай ынтымақтастық ұйымына мүше мемлекеттердің терроризмге, сепаратизмге және экстремизмге қарсы күрес саласындағы ынтымақтастығы негізінде. Мамандандырылған өзара іс-қимылдың үш жылдық бағдарламасымен толықтырылды (атап айтқанда, қазіргісі 2013-2015 жылдар

кезеңіне арналған). және жақында ғана іске асырылып жатқан «Құзыретті органдардың өзара іс-қимылын үйлестірудің тұрақты тетігі» аясындағы бірлескен іс-шаралар кешенін іске асыруды көздеп отыр. ШЫҰ-ға мүше мемлекеттердің аумағында өткізілетін ірі халықаралық іс-шаралардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету мәселелері бойынша ШЫҰ-ға мүше мемлекеттер", "ШЫҰ-ға мүше мемлекеттердің құзыретті органдарының пайдаланудың немесе пайдалану қаупінің алдын алу және жолын кесу жөніндегі бірлескен шаралары" Лаңкестік компьютерлік желілердің сепаратистік және экстремистік мақсаттары» және басқа да бірқатар келісімдер;

2006 жылғы 15 маусымдағы ШЫҰ-ға мүше мемлекеттердің аумақтарында терроризмге қарсы бірлескен іс-шараларды ұйымдастыру және өткізу тәртібі туралы келісім;

2006 жылғы 15 маусымдағы ШЫҰ-ға мүше мемлекеттердің аумағына террористік, сепаратистік және экстремистік әрекетке қатысы бар адамдардың кіру арналарын анықтау және бұғаттау саласындағы ынтымақтастық туралы келісім;

Мемлекеттердің үкіметтері арасындағы ынтымақтастық туралы келісім;

28 және 2008 жылғы тамыздың 28-інде ШЫҰ-ның қару-жарақ, оқ-дәрілер мен жарылғыш заттардың заңсыз айналымына қарсы күрес саласындағы ынтымақтастығы;

2009 жылғы 16 маусымдағы ШЫҰ-ға мүше мемлекеттердің терроризмге қарсы құралымдары үшін кадрлар даярлау туралы келісім;

Мемлекеттердің үкіметтері арасындағы ынтымақтастық туралы келісім;

Жоғарыда аталған құжаттар шанхай процесіне қатысушы мемлекеттердің кез келген көрініс үшін таралуына қарсы күрес және жазалау шараларын құқықтық қамтамасыз ету бөлігіндегі заңнамасын жақындатуға ықпал етеді. Мысалы, ШЫҰ-ның 2011-2016 жж. арналған есірткіге қарсы стратегиясында тараптардың есірткі қатеріне қарсы іс-қимыл саласындағы келісілгентәсілдері және ұйымға мүше мемлекеттердің құзыретті органдары арасындағы ынтымақтастықтың негізгі бағыттары, басымдықтары, қағидаттары, міндеттері, мамандандырылған өзара іс-қимылдың алдын алу аспектілері мен форматтары осы құжатты негіз ретінде емес, мамандандырылған ынтымақтастықты жандандыру үшін іс жүзінде жеткілікті түрде қолдануға мүмкіндік береді. Осылайша, қазіргі кезеңде ШЫҰ-ның негізгі маңызы белгілі бір «қауіпсіздік шекарасын» ұлғайту, ұжымдық іс-қимылдың нысандарын, құралдарын, әдістері мен бағыттарын әртараптандыру болып табылады. Әр түрлі деңгейдегі қауіпсіздікке төнетін қауіп-қатерлер, сын-тегеуріндер мен тәуекелдер, саяси, экономикалық, әскери, ғылыми ынтымақтастық үшін қосымша алаңдар құру. Бұл процесс қатысушы елдердің тең және тең құқықты ынтымақтастығына және Шанхай онкүндігінің Астана декларациясында бекітілген «қауіпсіздіктің бөлінбеушілігі» қағидатын ұстануға негізделген.

АТҚҚ бірлескен оқу-жаттығулар ұйымдастырады, ақпараттық деректермен алмасады:

2003 жылы мүше елдердің көпжақты оқу-жаттығулары өтті.

«Өзара іс-қимыл 2003» Қазақстанда және Қытайдың таулы жер бедеріндегі Шыңжаң Ұйғыр автономиялық ауданында ;

2005 жылы ҚХР мен Ресейдің әскери күштерін даярлау, "Бейбітшілік миссиясы - 2005" басталды;

2007 жылы - Челябині облысындағы ШЫҰ-ның «Бейбітшілік миссиясы-2007»

әскери оқу-жаттығуы. Негізгі нәтиже – мұндай іс-шараларды ШЫҰ-ға мүше елдердің ғана емес, Моңғолияның, Иранның, Үндістанның және Пәкістанның қатысуымен тұрақты негізде өткізу жүзеге асырылуда;

2008 жылы Волгоградта ШЫҰ-ға мүше бірқатар елдердің арнайы қызметтерінің терроризмге қарсы бөлімшелерінің басшы қызметкерлерінің кездесуі және «Волгоград-Антитеррор-2008» бірлескен жедел-стратегиялық оқу-жаттығулар өткізу ұйымдастырылды;

2009 жылы Тәжікстанда Душанбе қаласынан 30 шақырым жерде «Норак-антитеррорлық-2009» штабтық лаңкестікке қарсы оқу-жаттығуы өтті.

Ресей, Қытай, Қазақстан, Қырғызстан, Тәжікстан Қарулы Күштерінің арнайы мақсаттағы бөлімшелері қатысты .

2010 жылдың қыркүйегінде Ресей, Қытай, Қазақстан әскери қызметшілері Қазақстан Республикасында өткен «Бейбітшілік миссиясы-2010» лаңкестікке қарсы командалық пунктіннің оқу-жаттығуларына қатысты .

2011 жылдың мамыр айында арнайы қызметтер мен құқық қорғау органдарының өкілдері «Тянь-Шань-2011» оқу-жаттығуын өткізген.

Әскери оқу-жаттығулар Қытайда және 2012 жылдың маусым айында Тәжікстанда өтті

«Бейбітшілік миссиясы-2012» Қазақстан, Қытай, Қырғызстан, Ресей, Тәжікстан күштерінің топтарымен өткізілді.

2009 жылғы 27 наурызда Мәскеуде Шанхай ынтымақтастық ұйымының қамқорлығымен Ауғанстан бойынша халықаралық конференция өтті, онда осы топ әзірлеген құжаттар қаралып, талқыланды. Мәскеу конференциясында сөйлеген сөзінде Сергей Лавров: «Белгілі бір «санитарлық кордондарды» құру арқылы емес, Кабулмен бірлескен жұмыс арқылы ШЫҰ мен ҰҚШҰ есірткіге қарсы, лаңкестікке қарсы және қаржылық қамтамасыз ету белбеулерін қалыптастыруды ұсынады» деп атап өтті. Кездесу қорытындысы бойынша ШЫҰ қамқорлығымен Ауғанстан бойынша арнайы конференция декларациясы қабылданып, ШЫҰ байланыс тобының «Ауғанстанның терроризмге және заңсыз саудаға қарсы күрес проблемалары туралы» мәлімдемесіне қол қойылды. Ауған аумағынан шығатын есірткі және ұйымдасқан қылмыс» тақырыбында ШЫҰ-Ауғанстан байланыс тобына мүше мемлекеттердің іс-қимыл жоспары таныстырылды .

2014 жылғы сәуірде ШЫҰ-ға мүше елдердің Қорғаныс министрлері кеңесінің отырысы барысында Тәжікстанда терроризмге қарсы бірлескен орталық құру, сондай-ақ Лаңкестер мен ислам экстремистерінің кіруіне жол бермеу үшін Ауғанстанмен шекаралас аудандарда арнайы буферлік аймақтарды ұйымдастыру туралы уағдаластықтарға қол жеткізілді.

Өңірдегі қауіпсіздік пен тұрақтылықты қамтамасыз ету ШЫҰ-ның қалыптасу сәтіндегі басты проблема болды. Бүгінде ШЫҰ-ның әскери-техникалық ынтымақтастығы қарқынды дамып келеді, осы тақырыптағы көпжақты ынтымақтастықтың қазіргі тетігі пысықталды.

Өңірдегі қауіпсіздікті қамтамасыз ететін тағы бір күш – ҰҚШҰ.

ШЫҰ мен ҰҚШҰ жауапкершілігінің бағыттары көп жағдайда функционалдық жағынан да, географиялық жағынан да қабаттасады. ҰҚШҰ-ға мүше жеті елдің бесеуі ШЫҰ-ға, ал Шанхай ынтымақтастық ұйымына қатысушы алты елдің бесеуі ҰҚШҰ-ға мүше.

Осылайша, біз Азия өңірінде қауіпсіздікті қамтамасыз етудің жаңа тетігін көріп отырмыз. Конвенцияға қатысушы елдер шекараны нығайту және аумақтық мәселелерді шешу, заңсыз көші-қонның жолын кесу арқылы терроризмге қарсы күрес сияқты салаларды дамыта отырып, ынтымақтастықты жалғастыруы тиіс. Терроризмге қарсы аймақтық құрылым арқылы одан әрі ынтымақтастық жасау, террористік әрекеттің жолын кесу мақсатында қарулы күш қолдануды реттеу. Лаңкестікпен, сепаратизммен және экстремизммен күрес ШЫҰ-ның басты мақсаттарының бірі болып табылады.

ШЫҰ-ның сенімді өңірлік қауіпсіздікті қамтамасыз етуде осы маңызды рөлді атқаратын әлеуеті зор. Қазір ШЫҰ -на кіруге мүдделілік танытатын мемлекеттер де бар.

3 тарау Шанхай ынтымақтасық ұйымының даму перспективалары мен негізгі заманауи проблемалары

3.1. ШЫҰ даму перспективалары және қазіргі кезеңде басқа елдермен және халықаралық ұйымдармен өзара іс қимыл мәселелері

Бүгінгі таңда ШЫҰ интеграциялық құрылым табысты, серпінді дамып келе жатқан құрылымы болып табылады. Ұйым жұмыс істеу кезеңінде Еуразия өңірінде қауіпсіздікті қамтамасыз етуде елеулі позицияларға ие болды және әлемдік процестердің беделді және ықпалды қатысушысына айналды.

Ұйымның табыстылығы "өзара сенім, өзара пайда, теңдік, өзара консультациялар, мәдениеттердің сан алуандығын құрметтеу" дегенді білдіретін Шанхай рухы деп аталатын өз қызметінің негізіне салынған өркениеттік қағидатпен айқындалды.

«Шанхай ынтымақтастық ұйымының бесінші жылдығы декларациясына» сәйкес бұл ұғымдар «қауіпсіздіктің жаңа моделі» тұжырымдамасын құрайды, оның мәні мемлекетаралық қатынастардың қарама-қайшы емес дамуы болып табылады.

Қазіргі кезеңде ШЫҰ-нан басқа бірде-бір халықаралық құрылым Орталық Азия елдеріне қауіпсіздік пен дамуды қамтамасыз ету мақсатында бір-бірімен және негізгі өңірден тыс билік орталықтарымен өзара іс-қимылдың барынша барабар желісін құруға мүмкіндік бере алмайды. ШЫҰ саяси режимдердің тұрақтылығын сақтау үшін де, сондай-ақ қолайлы және сындарлы экономикалық ахуал жасау үшін де, сондай-ақ әскери-саяси жағдайда қауіпсіз жағдай жасау үшін де жағдай жасайды ШЫҰ аясындағы интеграцияның негізгі белгілерінің бірі Ұйымның көпжақты ынтымақтастығының тұрақты тетіктерін қалыптастыру болып табылады, оның ішінде: министрлік отырыстары, жеті арнайы жұмыс тобы, ШЫҰ Форумы, Іскерлік кеңес және банкаралық қауымдастық. Қазіргі уақытта ШЫҰ - әлемдік үдерістердегі маңызы тұрақты өсіп келе жатқан өңірлік құрылым.

Шанхай ынтымақтастық ұйымының Орталық Азия өңіріндегі қызметі олардың негізгі бағыттары бойынша көптеген халықаралық құрылымдардың қызметімен қиылысады. Одақтың басқа халықаралық құрылымдармен ынтымақтастықты дамыту бағытындағы ашықтығы ШЫҰ Жарғысында ресми түрде жарияланды.

Қазіргі уақытта ШЫҰ ТМД және АСЕАН елдерімен, басқа да өңірлік ұйымдармен серіктестік қарым-қатынас орнатты, БҰҰ Бас Ассамблеясында бақылаушы мәртебесіне ие болды, Экономикалық және әлеуметтік кеңеспен ынтымақтасады[45]. ШЫҰ-ның біртіндеп нығаюы алты мемлекет басшыларының бірлескен күш-жігерімен байланысты, бұл елдердің іргелі мүдделерін көрсетеді.

ШЫҰ-дан басқа аймақта ТМД және ҰҚШҰ құрылымдары да жұмыс істейтіндіктен, олардың арасында тиімді ынтымақтастық орнату және олардың әрқайсысының қауіпсіздік саласындағы функцияларын нақты ажырату маңызды. ШЫҰ мен ҰҚШҰ мен ТМД терроризмге қарсы орталығы арасындағы параллелизм мен бәсекелестікті болдырмау мақсатында жедел-талдамалық ақпарат алмасуды кеңейту, сондай-ақ өз іс-шараларына қатысу үшін өзара шақыру практикасы белгіленген.

«ҰШҚҰ хатшылығы мен ШЫҰ Хатшылығы арасындағы өзара түсіністік туралы меморандум» аталған ұйымдар арасындағы консультациялар мен ақпарат

алмасу режимдерінің сақталуын және олардың қызметінің негізгі бағыттарын қамтитын бірлескен ынтымақтастық бағдарламаларын әзірлеуді қамтамасыз етеді.

Алты мемлекеттің көшбасшылары даму жоспарын белгіледі: Алдағы 20 жылда сауда, капитал, технологиялар мен қызметтер саласында еркін айналымды енгізу, интеграцияны біртіндеп күшейту көзделген. Бұл мақсатқа бірден қол жеткізу мүмкін болмаса да, егер барлық мүше елдер

ШЫҰ-ның өзекті міндеттерінің қатарында экономикалық даму саласындағы елеулі теңгерімсіздікті түзету, Орталық Азия-Қырғызстан, Тәжікстан, Өзбекстан елдерінде өмір сүру деңгейін арттыру бойынша тиімді шаралар қабылдау бар .

Кейбір елдер арасында аумақтық және этникалық қақтығыстар шиеленісіп барады. Ұйыммен тығыз ынтымақтастыққа ұмтылған ШЫҰ-дағы бақылаушы мемлекеттердің әлеуеті нашар пайдаланылады.

Мәселенің бірі– су және энергетика.КСРО ыдырағаннан кейін Орталық Азияда су-энергетикалық ресурстарды ұтымды және әділ пайдалануды жолға қою мүмкін болмады және аймақтың әлеуметтік-экономикалық дамуы мен экономикалық қауіпсіздігі тұрғысынан бұл сұрақ ең бастысы болып табылады. Оның үстіне өзара талаптардың ұзаққа созылған түйіні өткір саяси текетірестің себебіне айналды.

Тәжікстан мен Қырғызстан (Орта Азия өзендерінің жоғарғы ағысы елдері) мен екінші жағынан Өзбекстан, Қазақстан және Түрікменстан (төмен ағыстағы елдер) арасындағы мүдделер қақтығысына және қолдану тәртібін бұзуға байланысты проблемалар бар. Кеңес заманында электр энергиясын өндіру үшін Памир мен Тянь-Шань гидро ресурстарын пайдалану арасындағы тепе-теңдік

суаруға пайдалану бұрыннан келе жатқан аумақтық талаптармен, ұлтаралық шиеленіспен және басшылардың жеке амбицияларымен күрделенді.

Осының бәрі Ташкент пен Душанбе арасындағы қарым-қатынаста елеулі алауыздыққа (атап айтқанда, Тәжікстанның көлік-экономикалық блокадасынан көрінген), шекарадағы шиеленістің күшеюіне, 2009 жылдың көктемінде екі жақтан да дұшпандық риторикаға, және сондай-ақ 2010 жылдың көктемі мен жазында Қырғызстанның оңтүстігінде этникалық қақтығыстың өршуімен өзбек-қырғыз қарым-қатынасының шиеленісімен күрделенеді.

ШЫҰ-ның жүрегінде қақтығыс түйінінің болуы өзара сыйластық пен сенім рухына қайшы келеді және Ұйым мүшелерінің астаналары мақтан тұтатын негіздерге нұқсан келтіреді. Осылайша, өзбек-тәжік және өзбек-қырғыз қарым-қатынасының шешілмеген проблемасы, жаңа ГЭС салу және қолданыстағыларын қайта құру мәселесі Ташкенттің энергетика және экология саласында ұзақ жылдар бойы ынтымақтастық орнатуға тосқауыл қоюының себебі болып табылады, ол объективті түрде өңірдің барлық елдері қызығушылық танытып отыр. Алайда Ұйым осы уақытқа дейін өз мүшелері арасындағы су-энергетикалық қарама-қайшылықтарды шешуде медиациядан бас тартты және Өзбекстанның Тәжікстанмен және Қырғызстанмен қақтығыстарына араласпауға тырысты.

Аймақтан тыс «ойыншылар»: ЕО, ЕҚЫҰ және Жапония Орталық Азия елдері арасындағы су ресурстарын басқару жөніндегі дауларды «шешу» үшін өз қызметтерін жиі ұсынып келеді; Батыс үкіметтік емес ұйымдары да осындай бастамаға ие болды.

Осылайша, ШЫҰ Орталық Азияда (және, шын мәнісінде, өз ішінде) жалпы

өңірдегі күрделі проблеманың бар екенін елемей, өз аймағындағы жағдайды бақылаудан айырылу қаупін тудырды. Әсіресе, өте жауапты энергетикалық қауіпсіздік сияқты басым салада.

ШЫҰ Жарғысының 13-бабында былай делінген: «ШЫҰ хартияның мақсаттары мен қағидаттарын, сондай-ақ басқа да халықаралық шарттар мен құжаттар ережелерін сақтауға міндеттенетін өңірдің басқа мемлекеттеріне оның мүшелерін қабылдау үшін ашық болуға тиіс[30].

2006 жылы Пәкістан ШЫҰ мүшелігіне ресми өтініш берді, 2007 және 2008 жылдары - Иран, ал 2010 жылдан бастап ұйымға толыққанды мүшелікке қызығушылық туды. Үндістан басшылары.

ШЫҰ ашықтығы қағидатын іске асыру 2010 жылғы маусымда Ташкентте өткен саммитте кеңейту үшін нормативтік базаны әзірлеуді талап етті, ұйымға жаңа мүшелерді қабылдау тәртібі туралы ереже қабылданды. Бір жылдан кейін Астанада осы құжатты әзірлеу кезінде Ұйымға мүше елдердің басшылары мақұлданды ШЫҰ-ға мүше мемлекет мәртебесін алу мақсатында өтініш беруші мемлекеттің міндеттемелері туралы меморандум қабылданды. Алайда бұл жеткіліксіз болды. Ұйымның 10 жылдығына арналған ШЫҰ-ға мүше мемлекеттер басшылары кеңесінің отырысының қорытындысы бойынша ақпараттық жолдауда атап өтілгендей, «Ұлттық үйлестірушілер кеңесі мен сарапшылардың жұмыс тобы ШЫҰ-ны кеңейтуге байланысты мәселелер кешенін қарауды жалғастырады. Оның ішінде жаңа мүшелерді қабылдаудың қажетті құқықтық, әкімшілік және қаржылық шарттарын келісу».

Әлеуетті кандидаттарға келетін болсақ, олардың құрамы неғұрлым көп немесе аз анықталады; бұл мәселе жоғарыда аталғандармен нақтыланды.

ШЫҰ мүшелігіне мүшелерді қабылдау тәртібі туралы ережеде мынадай жаңа критерийлер жазылған: Ұйымға мүше болуға ұмтылған елдер Еуразиялық өңірге тиесілі болуы, барлық мемлекеттермен дипломатиялық қарым-қатынаста болуы тиіс - ШЫҰ-ға мүше мемлекеттер бақылаушы мемлекет немесе ШЫҰ-ның диалог бойынша әріптесі мәртебесіне ие, басқа мемлекетпен немесе мемлекеттермен қарулы қақтығыс жағдайында болмауға, БҰҰ Жарғысы бойынша өз міндеттемелерін адал орындауға және халықаралық құқықтың жалпыға бірдей танылған қағидаттарын сақтауға тиіс. ШЫҰ шеңберінде қабылданған тиісті халықаралық шарттар мен басқа да құжаттарға қайшы келмеуі тиіс; және, ақырында, оларға БҰҰ Қауіпсіздік Кеңесі (БҰҰ ҚК) санкция бермеуі тиіс.

Жоғарыда аталған критерийлерді ескере отырып, осы кезеңде БҰҰ Қауіпсіздік Кеңесі санкциялар енгізген Иран және ШЫҰ-ның бақылаушы немесе диалогтық серіктесі мәртебесі жоқ Түрікменстан (ол әлі бір немесе басқа мәртебеге ие болу ниеті туралы мәлімдеген жоқ) ықтимал кандидаттар тізімінен алынып тасталады.

т.б. салалардағы ұйымның аясын кеңейтуге мүмкіндік береді.

ШЫҰ мүшелігіне ресми өтініштерді мәңгі қарауға болмайтыны да түсінікті: кез келген өтініштер сияқты олар да жауап талап етеді. Бұдан басқа, әсіресе Азия мен Тынық мұхиты сияқты перспективалы өңірлерде өсіп келе жатқан геосаяси бәсекелестікті ескеру қажет. Одақтастар үшін күрестегі баяулық пен шешімсіздік ірі «ойыншылардың» кез келгені үшін бастамашылық пен тартымдылықты жоғалтуға айналуы мүмкін.

ШЫҰ Ауғанстандағы ықпалын арттыруға тырысады[31]. ШЫҰ-ның ауған істеріне қатысуы табиғи болып көрінеді: қауіп-қатер әлі күнге дейін сол жерден – ислам экстремизмі, есірткі, жалпы саяси тұрақсыздық идеяларынан туындайды.

ШЫҰ аясындағы әскери ынтымақтастықты дамыту перспективаларына келер болсақ, онда жақсы перспективалар бар. Әзірге ол өте жылдам дамымай отыр, бірақ кейбір жетістіктер бар: қорғаныс министрлері кездесіп, бірлескен оқу-жаттығулар тұрақты түрде өткізіліп отырады. Алайда, сарапшылардың пікірінше, ШЫҰ-ның жедел реакция күштерін құру мәселесін жан-жақты қарастырған дұрыс. Орталық Азиядағы жағдайды тұрақтандыру үшін өңірден тыс әскери контингенттің болуы қажет болуы үшін өңірдегі қауіпсіздік үшін толық жауапкершілік.

Ұйым аясында бизнес-кеңес құрылды, онда тек мемлекеттік құрылымдардың ғана емес, бизнестің де өкілдері қосылды. Оның көмегімен ШЫҰ қамқорлығымен теңдер негізінде барлық немесе бірнеше мүше елдердің ұлттық экономикасы үшін маңызды ірі жобаларды іске асыру жоспарлануда. Сондай-ақ ірі компаниялар ШЫҰ-ға салмақты тапсырыс беруші ретінде қызығушылық танытатын еді. Бұл бағытта инфрақұрылым (мысалы, көлік дәліздері) және табиғатты қорғау саласындағы жобалар, әсіресе суды пайдалану - Орталық Азиядағы неғұрлым өткір проблема барынша қолдауға ие болуы мүмкін. 3,8 млн, АҚШ доллары көлемінде БҚО-ның шағын бюджетінің осындай жобаларын іске асыру. АҚШ-тың саны жеткіліксіз екені анық. Оны ұлғайту немесе қаржыландырудың басқа көздерін тарту үшін ШЫҰ инвестициялық қорын құру ерекше маңызға ие болуы мүмкін, ол бірлескен жобаларды қаржыландыруға тиіс.

ШЫҰ өңірлік қауіпсіздікті, экономикалық прогресті нығайтуға және ұлттық-мәдени ерекшеліктерді сақтай отырып, түрлі салалардағы интеграцияны кеңейтуге бағытталған стратегиялық әріптестіктің лайықты үлгісі екендігіне күмән жоқ. Уақыт өте келе халықаралық қатынастардың ялтадан кейінгі көпполярлы жүйесін, теңдестірілген, әділ және тиімді жүйені құру үлгісіне айналуы мүмкін.

3.2. ШЫҰ неізгі заманауи проблемалары

ШЫҰ хатшысы Чжан Дэгуан 2004 жылы Өзбекстанға сапар қорытындысы бойынша баспасөз конференциясын өткізді, онда Қытай, Ресей, Қазақстан, Қырғызстан, Тәжікстан және Өзбекстан кіретін ШЫҰ ешқашан әскери-саяси, батысқа қарсы болмайтыны туралы мәлімдеме жасады.

Оның айтуынша, ШЫҰ «ескі типтегі қандай да бір одақты қалыптастыру емес, бейбітшілік саясатын» жүргізуде. «Біз ШЫҰ-ға мүше мемлекеттер арасындағы тығыз ынтымақтастықты дамытып жатырмыз, бірақ біз әскери одаққа қарай жылжып отырған жоқпыз», - деп атап өтті ол.

Садық Сафаев (2004 жылы Өзбекстанның Сыртқы істер министрі) «ұйымның негізгі мақсаттары аймақтағы қауіпсіздікті нығайту және халықаралық терроризммен, ұйымдасқан қылмыспен, этникалық сепаратизммен, экстремизммен және есірткі трафигімен, сондай-ақ дамумен күресу болып табылады» деп қосты. экономикалық ынтымақтастық, әсіресе көлік коммуникациялары» [32].

Сонымен қатар, ШЫҰ хатшысы Чжан Дегуанның бейбіт мәлімдемелеріне қарамастан, Қазақстан мен Қырғызстан аумағында кеңейтілген форматтағы «Рубеж-2004» - ҰҚШҰ, ТМД және ШЫҰ бірлескен оқу-жаттығуы өтті [33].

ШЫҰ мен НАТО арасында қалыптасқан күрделі қарым-қатынастар Орталық Азиядағы геосаяси бәсекелестікпен, сондай-ақ Сино-Ресей-Америка қарым-қатынастарымен байланысты. Орталық Азия елдерінің көзқарасы бойынша ШЫҰ мен АҚШ арасында күрт қарама-қайшылықтардың пайда болуы жағымсыз, өйткені бұл аймақтағы халықаралық жағдайдың тұрақсыздануына, сондай-ақ қысымның артуына әкелуі мүмкін.

Солтүстік Атлант әскери блогы сол кездегі Шанхай бестігін қызметі Батыстың мүдделеріне ешқандай қауіп төндірмейтін құрылым ретінде қарастырды, керісінше, Мәскеудің Орталық Азиядағы бұрынғы үстем рөлінің төмендегенін айғақтайды.

- Қытай.

Алайда кейіннен Қытайдың аймақ елдерімен ынтымақтастығының параметрлерін біртіндеп кеңейте отырып, және, ең алдымен, Мұнай секторындағы Қазақстан Республикасымен Вашингтон өз пікірін керісінше өзгертті.

Шанхай бестігінің Шанхай ынтымақтастық ұйымына одан әрі эволюциясы Батыстан теріс баға алды. Бұл ШЫҰ-да АҚШ-тың әлемдегі гегемониясына қарсы тұруға ниетті Қытай мен Ресейдің жетекші орын алуына байланысты болды. Сондай-ақ, уақыт өте келе ұйымның қызметі әскери-саяси құрамдауышқа шоғырланған.

Сонымен қатар, 2005 жылғы 5 шілдеде Астанада қабылданған ШЫҰ декларациясы, онда ұйым елдерінің басшылары бірауыздан АҚШ-қа НАТО контингентінің ШЫҰ-ға мүше елдердің аумағында болу мерзімін анықтауды ұсынды. Құрылым әскери-саяси одақтың біртүрі, батыстың баламасы болу үшін белгіленді. НАТО да, ШЫҰ да аймақтағы бір міндеттің – қауіпсіздікті қамтамасыз етудің шешімін жариялады.

Қытай мен Ресей соңғы жылдары Орталық Азияда өзінің қатысуын белсенді түрде дамытып келе жатқан АҚШ-қа өңірлік қарсы салмақ құруға ұмтылуда. Көптеген сарапшылардың пікірінше, алдағы онжылдықта Қытай Орталық Азияда анағұрлым ықпалды рөл атқарады. Стратегиялық тұрғыдан АҚШ-тың аймақтағы

саяси мақсаттары үшін ауыр зардаптарға әкеп соғатын қауіпсіздік және экономикалық салаларда.

Ресеймен бірге, егер американдықтар бұл жерде ұзақ уақыт қалса, АҚШ-ты Орталық Азиядан қыспаққа алу үшін ШЫҰ құрылымын пайдаланғысы келеді.

Соңғы оқиғаларға қарасақ, АМЕРИКА Құрама Штаттары Орталық Азиядан «күрессіз» шығуға ниеттенбейді. Стратегиялық және халықаралық зерттеулер орталығының (АҚШ) сарапшылары АҚШ әкімшілігінің өңірлік проблемаларды шешуде ШЫҰ мен НАТО арасында стратегиялық диалог орнату арқылы Қытаймен және Ресеймен ынтымақтастықты нығайта отырып, аймақта тұрақты қатысуын сақтап қалуын болжайды. Саясаттанушылар АҚШ үшін ШЫҰ-да «терезе», ал Қытай үшін НАТО-да «терезе» ашар еді, деп көрсетілген.

АҚШ-тың Орталық Азияда әскери қатысуының стратегиялық міндеттері алысқа барады, себебі негізгі мақсаты Орталық Азияны Ресейден және жалпы ТМД-дан оқшаулау болып табылатын Үлкен Орталық Азия жобасы айқын көрінеді; аймақ пен Қытай арасында кордон салу; жол бойында Ресей мен Қытайды айналып өтіп, Кавказдан Памирге дейінгі бірқатар коммуникациялық жобаларды және тағы басқаларын жүзеге асыру. Яғни, БКА жоспарын ШЫҰ-ға қарсы жоспар ретінде қарастыруға болады. Осыған байланысты НАТО осы американдық стратегияны іске асырудың негізгі құралдарының бірі ретінде әрекет етуі тиіс екендігіне ерекше назар аудару керек.

Сонымен қатар, көптеген бақылаушылар АҚШ-тың орталық Азия республикалары арқылы, әсіресе Өзбекстан арқылы ұйымға белгілі бір дәрежеде әсер етеді деп санайды.

АҚШ ШЫҰ-ны Қытай және Ресейлік гегемонияға арналған антиамерикалық экран деп санайды, ол «Деклараторлар клубы» деп аталады. Мысалы, Питер Брукс ШЫҰ мәселесі бойынша келесі қадамдарды ұсынады:

Біріншіден, ШЫҰ-ның толыққанды одаққа айналуына жол бермеу[34].

Бұдан әрі «аймақтағы үшінші ірі көрші» болу, шығарм-ның жекелеген мүшелерін абыройлы тұлғалардың сапарлары, қауіпсіздікке көмек көрсету (мысалы, бірлескен әскери оқу-жаттығулар мен әскерлерді даярлау) және энергетикалық ынтымақтастық арқылы жеңіске жету (мысалы, олар үшін Каспий теңізі арқылы транзиттік бағыттарды ашу).

Мәскеу мен Бейжің ШЫҰ-ны бүкіл Еуразиядағы өз ықпалын арттыру және өз мүдделерін қанағаттандыратын «жаңа әлемдік саяси және экономикалық тәртіпті» құру үшін пайдаланады, онда еркін нарықтарға орын болмайды, тіпті еркін ойлауға да орын аз болады. Егер АҚШ (және басқа да еркін халықтар, атап айтқанда Үндістан, Еуропа, Жапония) ШЫҰ-ға қарсы күресе алмаса, онда бұл аймақ ТЕК АҚШ-тың ықпалына ғана емес, демократия мен экономикалық табыстың дамуына да жабылады.

АҚШ-тың ШЫҰ қызметіне соншалықты белсенді қарсы тұруға тырысуы ҚХР мен Ресей Федерациясының осы өңірдегі нығайуынан және олардың ықпалын жоғалтудан қауіптенетінін айтады.

АҚШ-тың Орталық Азиядағы жоспарлары (американдықтарға Кавказ кіретін аймақ) тек Ресейге ғана емес, Қытайға қарсы да салынып жатыр, және бұл оқиғалардың бүкіл барысы Ресейдің американдық режиммен күресінің бұлтартпас екенін көрсетіп отырған кезде.

Бірқатар американдық сарапшылар мен саясаткерлердің пікірінше, Орталық Азия американдық саясат үшін қолайсыз аймақ болып табылады. Бұл тым алыс. қол жетімділігі төмен және күрделі ішкі саяси жағдайлармен сипатталатын мұхиттардан.

Орталық Азия мемлекеттері Ресейге мұқтаж болуды жалғастыруда, және олар, өз кезегінде, Ресейдің даусыз серіктестері болып қала береді. Қырғызстандағы «Манас» базасының тарихы АҚШ пен Жалпы Батыс тарапынан экономикалық көмек пен саяси қолдауға үміт артқан мемлекеттің Ресеймен басым қарым-қатынасты жергілікті қоғам үшін неғұрлым түсінікті деп санайтындығының жарқын көрінісі болып табылады. Нақты сыртқы қауіп-қатерлерді бастан кешіріп жатқан және онымен бірлескен геэкономикалық жобаларға мүдделі өңір мемлекеттерімен тығыз қарым-қатынасқа үміт артуы мүмкін.

Шанхай ұйымын кеңейту мүмкіндігінің проблемасы оның алдында тұрған басымдықтарды әртүрлі түсіндірумен тығыз байланысты. ШЫҰ барлық қатысушы мемлекеттер үшін өзінің даму бағытын нақты және ортақ түсінуге қол жеткізе алмады.

ШЫҰ мүшелігіне ең перспективалы кандидат мемлекеттерді ұйымдастыруға қатысу үшін ынталандыру мен нақты мүмкіндіктерді қарастырайық, олардың арасында Иран. Азияның барлық мемлекеттері үшін ортақ тартымды аспект энергетика саласындағы ынтымақтастықты дамытуға және нығайтуға ұмтылу болып табылады. ШЫҰ мүшелігіне ұмтылған елдер, атап айтқанда, энергетика саласының жұмысына қызығушылық танытып отыр. Шанхай ұйымы аясында құрылатын қауіпсіздік жүйесінің маңызды элементі болып табылатын ШЫҰ клубы да энергетика саласына қатысты.

ШЫҰ шеңберінде әскери байланыстардың жандануы ұйымның қызметіндегі аспестердің батысындағы ең асыра сілтеушіліктердің бірі болып табылады. Онда ШЫҰ-ның «агрессивті сипатын» көрсету үшін, АҚШ пен оның одақтастарын Орталық Азиядан Халықаралық қауіпсіздік күштерінің (Б IPUB) коалициясында қыспаққа алуға ұмтылған «Азиялық НАТО» ретіндегі рөлін көрсету үшін қолданылады. ШЫҰ мүшелері 2003 - 2007 жылдары пайдаланады.

Дегенмен, ШЫҰ әскери одаққа айналуы қаламайды деген дәлелдер өте күшті.

Ресей және Орталық Азияның төрт елі Ұжымдық қауіпсіздік туралы шарт ұйымының мүшелері болып табылады, сондай-ақ НАТО-мен серіктестік бағдарламаларға қатысады. Атап айтқанда, Қазақстан Қарулы Күштерінде НАТО-мен өзара іс-қимыл талаптарына толық жауап беретін бір әскери бөлім, жеке Қазбат батальоны бар. АҚШ пен Батыс Еуропадан жеткізілетін заманауи минингтік жабдықтар бар. Батальон Ирак еркіндігі операциясында АҚШ Қарулы Күштерімен және коалицияның басқа да серіктестерімен бірлесіп табысты жұмыс істеді. Қазақстан сондай-ақ дамуға бағытталған « Жедел мүмкіндіктер тұжырымдамасы» бағдарламасына қатысатын аймақтағы жалғыз ел болып табылады. АҚШ және Ұлыбритания Қарулы Күштерінің өрістетілген топтарымен өзара іс-қимыл мүддесінде өзара іс-қимыл жасау. Ал ШЫҰ-дағы басқа серіктестер тарапынан бұл туралы ешқандай наразылығы жоқ.

Орталық Азия елдерінің сыртқы саяси тәжірибесінің негізі болып табылатын көпвекторизм принципі оның табиғи шектерін барған сайын ашып көрсетуде. Орта

Азия мемлекеттерінің көп векторлы сипаты көп жағдайда КСРО ыдырағаннан кейін Ресейдің шын мәнінде одақтастықты дамытудың барабар бағдарламасын әзірлеуге дайын еместігінің салдары болып табылады.

Экономика, саясат және қауіпсіздік салаларындағы қатынастар. Мұндай жағдайда аймақтың басқа да ірі сыртқы ойыншылары - АҚШ, ЕО және Қытай - аймақты форматқа келтіруді жалғастыруда, олардың әрқайсысы Орталық Азияның жаһандық әлемдегі рөлі мен орнын түсіну шеңберінде және сонымен бірге экономика жағынан да, сондай-ақ Орталық Азия елдері үшін тартылыс полюстері болып қала береді. Қауіпсіздік пен геосаясат тұрғысынан бұл көпвекторлы модельдің шеткі формасы болып табылатын, аймақтағы барлық елдер бір дәрежеге дейін жүріп келе жатқан үлгі болып табылатын Қырғызстанның үлгісінде айтарлықтай байқалады.

Қорытынды

Осы зерттеу барысында біз мынадай қорытындыға келдік. Шанхай ұйымы дамуының үш кезеңін ажыратуға болады:

Бірінші кезең ол бастапқы кезең - Шанхай бестігі, 1992 жылдың қыркүйегінен 1996 жылдың 26 сәуіріне дейін созылған ШЫҰ;

Екінші кезең 1996 жылғы 26 сәуірден бастап 2001 жылғы 15 маусымға дейінгі уақыт кезеңін қамтыды. Қазіргі уақытта шекара мәселелерін реттеуді де, қауіпсіздікке төнген жаңа қатерлерге қарсы іс-қимылды да, экономикалық ынтымақтастық міндеттерін де қамтитын қатынастардың шектеулі форматынан кеңейтілген форматқа біртіндеп көшу байқалады.

Үшінші кезең 2023 жылға дейінгі уақытты қамтиды.

Жаңа кезең мен алдыңғы кезеңнің түбегейлі айырмашылығы Шанхай ынтымақтастық ұйымының күш-жігерін негізінен қауіпсіздіктің жаңа қатерлеріне қарсы тұруға және өз қызметінің экономикалық векторын жандандыруға шоғырландырғандығында.

Шанхай ұйымының құрылымы ұйым қызметінің негізгі бағыттарына байланысты құрылады.

ШЫҰ органдары:

- Мемлекет басшыларының кеңесі ;

Ол ШЫҰ-ның жоғары органы болып табылады. Ұйым қызметінің басымдықтары мен негізгі бағыттарын айқындайды, оның ішкі құрылымы мен жұмыс істеуінің, басқа мемлекеттермен және халықаралық ұйымдармен өзара іс-қимылының іргелі мәселелерін шешеді , сондай-ақ барынша көп қазіргі халықаралық проблемаларды қадағалайды. Кеңестің отырыстары жылына бір рет кезекті отырыстарға өткізіледі.

- Үкімет басшыларының кеңесі ;

Үлестік қатысу қағидаты негізінде қалыптасатын ШЫҰ бюджетін қабылдайды, оған қатысты негізгі мәселелерді қарайды және Ұйымның шеңберінде өзара іс-қимылды дамытудың нақты, әсіресе экономикалық бағыттарын талқылайды. Кеңестің мәжілістері жылына бір рет кезекті мәжілістерде өткізіліп тұрады. Кеңес отырысын оның аумағында отырыс өткізілетін мемлекет Үкіметінің басшысы басқарады.

- Сыртқы істер министрлерінің кеңесі (ҚМК);

Ұйымның ағымдағы қызметінің мәселелерін қарайды және шешеді, оның ішінде ЖТК отырысын дайындау, ұйымның шешімдерін іске асыру және ШЫҰ шеңберінде халықаралық проблемалар бойынша консультациялар өткізу жөнінде шаралар қабылдайды. Кеңесті аумағында ЖБК-ның кезекті отырысы өткізілетін Ұйымға мүше мемлекеттің Сыртқы істер министрі басқарады.

- министрліктер мен ведомстволар басшыларының отырыстары;

Олар ШЫҰ шеңберінде тиісті салалардағы ынтымақтастықты дамытудың нақты мәселелерін қарау мақсатында өткізілуде. Бүгінгі таңда бас прокурорлардың, қорғаныс министрлерінің, экономика және сауда министрлерінің, министрлердің кездесулерін өткізу тетігі құрылды. Байланыс, мәдениет министрлері, сондай-ақ апат құрбандарына шұғыл көмек көрсету үшін құқық қорғау органдары мен мекемелері басшыларының кездесулері .

- ұлттық үйлестірушілер кеңесі (СНК);

Ұйымның ағымдағы қызметін үйлестіреді және оған басшылық етеді, ТБК, ТБК және Сыртқы істер министрлері кеңесінің отырыстарын қажетті дайындауды жүргізеді. Халық комиссарлары кеңесінің мәжілісі жылына кемінде үш рет өткізіледі. ҰҒЗК-ға төрағалық етуді аумағында ЖБК-ның кезекті отырысы өтетін Ұйымға мүше мемлекеттің ұлттық үйлестірушісі жүзеге асырады.

- аймақтық терроризмге қарсы құрылым (РАТС);

ШЫҰ-ның Ташкентте штаб-пәтері бар тұрақты жұмыс істейтін органы үйлестіру мен өзара іс-қимылға жәрдемдесуге арналға тараптардың терроризмге, экстремизмге және сепаратизмге қарсы күрестегі құзыретті органдары.

- Хатшылық - Бас хатшы басқаратын тұрақты жұмыс істейтін әкімшілік орган

Жұмыс құрылымдары:

- ШЫҰ Іскерлік кеңесі
- ШЫҰ банкаралық консорциумы
- ШЫҰ форумы
- СҚО «Мол»киім бірлестігі
- ШЫҰ энергетикалық клубы
- ШЫҰ университеті

Экономикалық бағыттағы ынтымақтастық туралы : ШЫҰ Іскерлік кеңесі, ШЫҰ банкаралық қауымдастығы, ШЫҰ форумы құрылымдары бар.

Қауіпсіздік саласында ШЫҰ шеңберінде терроризмге және экстремизмге қарсы күрес жөніндегі өңірлік антитеррористік құрылым құрылды. Есірткінің заңсыз айналымына қарсы күрес саласында ұйым елдерінің құқық қорғау органдарының өзара іс-қимылы байқалады.

Шанхай ынтымақтастық ұйымын (ШЫҰ) құру экономикалық және мәдени салаларда, сондай-ақ терроризммен, сепаратизммен және экстремизммен күресте көпжақты ынтымақтастықты нығайту қажеттігін растайды. ШЫҰ-ның жарғылық құжаттарын талдауға талпыныс жасау осы құрылымның халықаралық қатынастарды қолдаудың жаһандық жүйесіне қосылу үшін үлкен әлеуеті бар деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Қауіпсіздік:

- ШЫҰ-ның орталық басымдығы – өңірдегі қауіпсіздік;
- негізгі қатер нақты көрсетіледі: терроризм, сепаратизм, экстремизм;
- халықаралық ұйымдармен ынтымақтастыққа баса назар аударылады;
- ұйым басқа мүше мемлекеттердің қабылдауы үшін ашық.

Бұл қағазда Шанхай ынтымақтастық ұйымын құрумен оның қызметінің артықшылықтарымен қатар осы құрылымды қалыптастыру процесінде анықталған кемшіліктерді бөліп көрсетуге болатыны анықталды.

Біріншіден, ШЫҰ-ға мүше елдер қауіпсіздік жүйесін құруға деген көзқарастарында әлі де айырмашылықтар бар. Мұның көп бөлігі АҚШ-тың аймақтағы қатысуымен және қызығушылығымен байланысты.

Екіншіден, өңірлік ықпалдастық үдерісі ШЫҰ-ның дамуына мүдделі және онымен ортақ мүдделері бар елдер тобын нақты анықтай алмайды.

Үшіншіден, ШЫҰ-ға мүше елдерде экономикалық және әскери әлеует бойынша айтарлықтай айырмашылықтар бар. Бұл ШЫҰ тетіктерін іс жүзінде іске қосу үшін қиындықтар туғызады.

Алайда ШЫҰ ашық ұйым болып табылады. ШЫҰ-ның кеңеюі болашақта

айтарлықтай мүмкін. Қазірдің өзінде көптеген елдер осы ұйымға қызығушылық танытып отыр.

Құрылғаннан кейін 14 жыл өткен соң, бастапқыда шекара маңындағы аумақтағы әскери салада сенімді нығайту шараларын құру мақсатында ғана көпжақты тетік ретінде ұйымдастырылған Шанхай ынтымақтастық ұйымы ықпалды құрылымға айналды. өзара қызығушылық тудыратын әр түрлі салалардағы көпжақты ынтымақтастық және Азия-Тынық мұхиты аймағында жалпы өңірлік сипаттағы кооперативтік жүйені қалыптастыруға елеулі үлес қосады. қатысушы елдердің тең ынтымақтастығына негізделген қауіпсіздік

СҚО-да тіркелген кезеңнен бастап (1996-2000) Ұйым ынтымақтастық негізінде қауіпсіздік тұжырымдамасын қолдау үшін дамыды, бұл ретте пікірталас клубынан, жоғары деңгейдегі форумнан келіп түсетін проблемалардың толық спектрін шешетін ұйымға айналдырылды онда ресми құқықтық мәртебесі және көптеген қызметі бар толыққанды халықаралық ұйым.

ШЫҰ халықаралық ұйым екені сөзсіз, өйткені ол барлық критерийлерге былайша сай келеді: ол халықаралық құқыққа сәйкес құрылған, яғни халықаралық құқыққа сәйкес құрылмаған. заңды негізде; халықаралық шартта белгіленген; о қызметтің нақты салаларында ынтымақтасады; тиісті ұйымдық құрылымы бар; дербес құқықтары мен міндеттемелері бар.

Біз ШЫҰ қызметіне халықаралық құқық нормалары тұрғысынан талдау жасадық және ШЫҰ халықаралық құқық субъектісі, ол нақты айқындалған жарғысы бар халықаралық ұйым деген қорытындыға келдік. Оның құрамы, қызметі ұйымның барлық мүшелері қабылдаған және ратификациялаған, тең құқықтары мен міндеттері бар құжаттармен реттеледі. Демек, ШЫҰ халықаралық құқықтың қызметі саласында. Бұл ұйымды басқа мемлекеттер мен халықаралық ұйымдар мойындады

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Декларация о создании Шанхайской организации сотрудничества от 15 июня 2001 г [Электронный ресурс]/Режим доступа <http://russian.scosummit2005.org/sat07/>
2. Шанхайская конвенция о борьбе с терроризмом, сепаратизмом и экстремизмом от 20 июня 2001г. [Электронный ресурс]/Режим доступа <http://russian.scosummit2005.org/sat20/>
3. Хартия ШОС от 7 июня 2002г [Электронный ресурс]/Режим доступа http://www.businesspravo.ru/Docum/DocumShow_DocumID_87738.html
4. Декларация глав государств-членов Шанхайской организации сотрудничества от от 7 июня 2002 г. [Электронный ресурс]/Режим доступа <http://russian.scosummit2006.org/shanghe/>
5. Астанинская декларация десятилетия Шанхайской организации сотрудничества от 15 июня 2011 г[Электронный ресурс]/ Режим доступа <http://www.russia.org.cn/rus/2887/31294048.html>
6. Пекинская декларация глав государств-членов Шанхайской организации сотрудничества о построении региона долгосрочного мира и совместного процветания от 7 июня 2012г [Электронный ресурс]. — Режим доступа <http://www.fmprc.gov.cn/rus/ziliao/zt/shhzzzcygys/t939179.shtml>
7. Бишкекская декларация глав государств-членов Шанхайской организации сотрудничества от 13 сентября 2013 года [Электронный ресурс]/ Режим доступа http://www.conventions.ru/view_news.php?id=364
8. Душанбинская декларация глав государств — членов ШОС от 12 сентября 2014г [Электронный ресурс] // Министерство иностранных дел Республики Таджикистан. — Режим доступа: <http://mfa.tj/ru/novosti-i-sobytiya/dushanbinskaya-deklaratsiya-glav-gosudarstv-chlenov-shos.html>
9. Официальный сайт ШОС [Электронный ресурс] .-Режим доступа <http://www.shos.ru/>
10. Стратегия социально-экономического развития Алтайского края на период до 2025 года. [Текст] Одобрена постановлением Администрации Алтайского края от 28.12.2007 № 622
11. Меморандум об обязательствах государства-заявителя в целях получения статуса государства-члена Шанхайской организации сотрудничества. [Электронный ресурс]/ Режим доступа http://www.conventions.ru/view_news.php.
12. Логвинов Г. Экономика в деятельности ШОС не менее важна, чем политика. [Электронный ресурс] // Агентство «Интерфакс-Китай» / Режим доступа
13. Лукашук И.И. Международное право [Текст] учеб. пособие для студентов юридических мфакультетов и вузов/И.И. Лукашук; изд. Волтерс Клувер.- 2006г.
14. Лымарь А. Три пояса ШОС: экономика, энергетика и безопасность.[Электронный ресурс] – 23.08.2007 / Режим доступа http://www.expert.ru/printissues/kazakhstan/2007/31/vstrecha_glav_gosudarstv_shos/
15. Матвеев В.А. Российско-Китайская кооперация в экономике, торговле, энергетике и транспорте ШОС: современные тренды//Китай в мировой и

региональной политике. История и современность. 2014. -№ 19. С 270-280

16. Мурадян А. "Большая игра" в Центральной Азии. [Электронный ресурс] -14.03.2009 / Режим доступа <http://infoshos.ru/ru/lid02=3432>

17. Мураталиева Н.Т. Проблемы экономического взаимодействия между Китаем и Центральной Азией [Электронный ресурс].- 21.10.2008/Режим доступа <http://easttime.ru/analitic/3/8/500.html>

18. Омаров А. Н. ,Эволюция и приоритеты деятельности Шанхайской Организации Сотрудничества через призму национальных интересов Кыргызской Республики [Текст]./А.Н.Омаров // Проблемы Дальнего Востока, (ИДВ РАН РФ).- 2005.- № 2.ст.28-31.

19. Парамонов В., Столповский О. ШОС как механизм взаимодействия России и государств Центральной Азии в сфере безопасности. [Электронный ресурс]- 20.01.2009 /Режим доступа

20. Парамонов В., Строков А. Системообразующие проблемы на пути экономической интеграции России и стран Центральной Азии:«глобализация» против «регионализации». [Электронный ресурс] - 29.01.2009/Режим доступа <http://www.easttime.ru/reganalitic/1/183.html>

21. Попов Д.С. Организационно-правовые и институциональные проблемы развития Шанхайской организации сотрудничества. [Текст]// Российское право. – 2009. № 3. Ст. 23-30.Потёмкина, И. И. Шанхайская организация сотрудничества /

22. И. И.Потёмкина // Внешнеэкон. бюл. — 2002. — № 6. — С. 60—63.

23. Сафранчук И.А. Конкуренция за безопасность Центральной Азии. [Текст]/И.А.Сафранчук //Россия в глобальной политике. - № 6, 2007

24. Сахаров Е.В. ШОС: от военного сотрудничества к многополярному справедливому миру [Электронный ресурс] – 20.02.2007 /Режим доступа <http://www.easttime.ru/reganalitic/1/62.html>

25. Смирнов С. У страха глаза велики: о "военной составляющей" ШОС. [Электронный ресурс] - 30.09.2008 /Режим доступа<http://infoshos.ru/ru/?idn=2874>

26. Становая Т. Станет ли ШОС военно-политическим противовесом и антизападным альянсом? [Электронный ресурс]// Мусульманский Узбекистан.- 2004г.- 10 марта/ Режим доступа <http://uzbekistonovozi.uz/ru/articles/index.html>

27. Троицкий Е.Ф. Политика США в Центральной Азии (1992-2004 гг.).[Текст]:Монография/Е.Ф. Троицкий; Томский государственный университет. - Томск, 2005.-181с.

28. Файгенбаум.Э. Шанхайская Организация Сотрудничества и будущее Центральной Азии// Россия в глобальной политике, No.006 Vol.5, 2007, С. 122-131

29. Хамраев Ф. ШОС в поисках нового понимания безопасности: материалы международной конференции в Алма-Ате

30. "Внешнеполитическая ориентация стран Центральной Азии".[Текст] // Проблемы Дальнего Востока №1 2009.- ст. 29-36.

31. Царегородцева И. ШОС расширяется [Электронный ресурс] - 18.07.2008 / Режим доступа <http://www.rbcdaily.ru/2008/08/shos.html>

32. Царегородцева И. Кризис решит судьбу ШОС: организация должна выйти на новый уровень развития. [Электронный ресурс] - 30.10.2008 /Режим доступа// <http://www.rbcdaily.ru/2008/10/30/focus/388623>

33. Эсенбекова А. Географическая конфигурация и политическая композиция ШОС [Электронный ресурс].- 20.07.2007/Режим доступа

34. Якушева Ю. Проблемы и перспективы расширения ШОС. [Электронный ресурс] - 05.03.2008/Режим доступа <http://www.ia-centr.ru/expert/585/>

